

Утверждена
в составе ООП ООО
приказом МБОУ «Гимназия № 13»
г. Аргуна имени С.Д. Диканиева
от 26.08.2022 г. № 01.23/146-од

**РАБОЧАЯ ПРОГРАММА
УЧЕБНОГО ПРЕДМЕТА ОБЯЗАТЕЛЬНОЙ ЧАСТИ
«РОДНАЯ ЛИТЕРАУРА (ЧЕЧЕНСКАЯ)»
(предметная область «Родной язык и родная литература»)
для основного общего образования
Срок освоения: 5 лет (с 5 по 9 классы)**

Кхеторан кехат

«Ненан меттан (нохчийн) литературин» дешаран предметан йукъара башхалла

«Ненан меттан (нохчийн) литературин» дешаран предмет Іаморан Іалашо

Дешаран планехь «Ненан меттан (нохчийн) литературин» дешаран предметан меттиг

«Ненан меттан (нохчийн) литературин» дешаран предметан чулацам

5 класс

6 класс

7 класс

8 класс

9 класс

«Ненан меттан (нохчийн) литературин» дешаран предметан программа карайерзоран кхочушдан лору жамІаш

Личностни жамІаш

Метапредметни жамІаш

Предметни жамІаш

Тематикин планировани

5 класс

6 класс

7 класс

8 класс

9 класс

Йуххедахкарш

Кхеторан кехат

Йукъарчу дешаран коьртачу тегланера ненан (нохчийн) меттан литературин Герггара белхан программа кхочушйна йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран Федеральни пачхьалкхан дешаран стандарт буха тӀехь долчу 2018 ш. 3 августера № 317-ФЗ йолу «Федеральни законан 11 а, 14 а статьяш йукъа хийцамаш балорх», «Россин Федерациехь дешарх лаьцна» Федеральни законаца а (31.05.2021 шарера № 286 йолу Россин Федерацин Серлонан министерствон Приказ «Йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран Федеральни пачхьалкхан дешаран стандарт тӀечӀагӀийарх лаьцна, регистраци йина Россин Федерацин Юстицин министерствоно 05.07.2021 ш. №64100), Кхетош-кхиоран герггарчу программица (тӀечӀагӀийина 2020 шеран июнера йукъарчу дешарехула болчу ФУМОн сацамца) а, Россин Федерациехь ненан мотт хьехаран Концепцица а (2016 ш. 9 апрелера № 637-р йолчу Россин Федерацин Правительствон сацамца тӀечагӀбинчу), 2019 ш. 1 октябрехь РФ Серлонан Министерствон Коллегино тӀечагӀийинчу Россин къаьмнийн ненан меттанаш хьехаран Концепцица а, ПКУ «Нохчийн меттан» Илманийн кхеташоно тӀечагӀийинчу нохчийн мотт а, нохчийн литература а хьехаран концепцица а, 12.05.2022 шарера №3 йолу протоколца, догӀуш ма-хиллара.

Карарчу документан нормативни база хилла лаьтта Россин Федерацин Конституци, Нохчийн Республикин Конституци, «Россин Федерацин къаьмнийн меттанах лаьцна» долчу 1991 ш. 25 октябрера Россин Федерацин Закон, «Нохчийн Республикин пачхьалкхан меттанах лаьцна» долчу 2007 ш. 25 апрелера № 16 РЗ Нохчийн Республикин Закон, ФЗ № «Россин Федерациехь дешарх лаьцна», «НР дешарх лаьцна» 2014 ш. 30 октябрера № 37-РЗ йолу Закон.

Нохчийн мотт – нохчийн къоман мотт а, Нохчийн Республикин пачхьалкхан мотт а бу, цу бахьано хьелаш кхуллу цуьнан Ӏалашбаран а, кхиоран эшар. 5-9 классашкахь «Ненан мотт а, ненан меттан литература а» предметан декъахь хьобхуш йу ненан (нохчийн) меттан литература санна, иза хьажийна йу дешархойн интеллектуале-довзаран, коммуникативе, исбаьхьаллин-эстетикин похӀмаш кхио а, коьрта гӀиллакхе-этикин кхетам кхолла а, личностана нохчийн къоман культура марзйан а.

«Ненан (нохчийн) меттан литературин» предмет – иза беран интеллектуале а, гӀиллакхе-этикин а кхиаран тегӀа къаьстаден гуманитарни дешарх коьрта предмет йу. Литературин дешаро аьтто бо йешаран маьӀна а девзаш, литература Ӏаморо шегахь къонахчун амал кхийой а хууш, шен дубьненхьежамна дашца а, йозанца а бух бало а хууш, адамца а, йукъараллица а ваза \ йаза хууш волу \ йолу кхетаме личность кхио.

Программо чулоцу кхеторан кехат а, предмет карайерзоран кхочушдан лору жамӀаш а, предметан чулацам а, программин хӀора дакъа карадерзо билгалдаьхначу сахьташца йолу тематикин планировани а, урокал араьхарчу гӀуллакхдаран план а.

Карара программа бух хилла лаьтта авторийн дешаран программаш хӀитторехь а, «Ненан (нохчийн) меттан литературин» дешаран предмет хьобхучу ненан (нохчийн) меттан а, литературин а хьехархойн белхан программа хӀотторехь а. Авторийн а, белхан программаш хӀитточара а хьехаран материал къепе йалорехь и Ӏамо раж къасто а, дакъойн а, теманийн а сахьташ дӀасхьадекъа а шен некъ кховдо а мега.

«НЕНАН МЕТТАН (НОХЧИЙН) ЛИТЕРАТУРИН» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТАН ЙУКЪАРА ХАРАКТЕРИСТИКА

Литература уггаре эвсаре гирс бу шен кхачаме стаг хила (ша шен кхето, ша шен кхио), гонахьарчу хиламийн хьелашца тарвала / тарйала, иштта кхоллараллин жигараллин стимулятор а йу.

Литератури говзар – иза авторан коммуникативе-къамелан белхан сурсат ду. Цундела йешар Iамор кхочушхила деза предмета чохьара а, метапредметан а уйраш кхочушйен гIо ден коммуникативе-белхан бух тIехь.

Карарчу курсан концептуале башхалла хилла лаьтта йаздархочуьнца дистанционни къамел дар (тексташ йешаран гIоьнца). Литератури йешаран гурашкахь ша-къаьсттана меттиг дIалоцу ша йечу (индивидуале а хуьлийла и, йа коллективана йукъахь) исбаьхьаллин говзаран интерпретаци йарехь белхан зераш гулдар хуьлийла и, ткъа и зераш кхуьу тайп-тайпанчу йешарехь, барта къамелехь (бераша башх-башха тексташ йухайуьйцуш, уьш йийцаре йеш, царна анализ йеш, церан мах хадош, йешначу текстийн хьокъехь шена хетарг тIечIагIдан бух балош; дешаран йешарехь тайп-тайпана зераш карадерзош, кхоллараллин белхаш дIабахьарца: сценаш хIитторца, драматизацин сурт хIотторца, йешначу исбаьхьаллин говзарийн мотивашна тIехь шен тексташ кхолларца, иллюстрацеш йарца а.

Ненан меттан литература Iаморо дIалоцу личность кхиоран процесехь коьрта меттиг, иштта Iаморо аьтто бо цуьнгахь къонахалла, гIиллакхе амал, кхоллараллин похIма кхиорехь, нохчийн халкъан дахаран философи йовзарехь а, карайерзорехь а, иштта доккха гIо до къоначу тIаьхьене къоман исторически зераш дIакховдодарехь а. Билггал йолу Iалашонаш кхочушйаран дешаран материал вовшахтоьхна гуманизман критерешца, исбаьхьаллин а, довзаран а мехаллашца, пайдаэцархьама тIекхача йиш хиларца, актуале хиларца, поликультурна, ламасталлин классика а, вайзаманан литература а цхьаьнайарца, тематикин а, жанрийн тайпа башх-башха хиларца догIуш ма-хиллара.

«Ненан (нохчийн) меттан литератури» предмет Iаморо таронаш кхуллу дешархочун дешнийн база шорйан, церан къамелан культура, коммуникативни а, тайп-тайпана культурийн компетенцеш а кхио.

«Ненан (нохчийн) меттан литератури» курсан чулацам хьажийна бу дешархойн нохчийн литератури хьашташ кхочушдан, уьш нохчийн къоман культурина тIекхиарехь а, шеца иза Iалашйарехь а ша-тайпана эстетикин гIирсаш хиларе терра.

Чулацамечу агIоно тидаме оьцу нохчийн литератури курсан чулацаман компонент тайп-тайпана хила йиш хилар, белхан программашкахь уьш кхочушйаро дагадоуьйту тайп-тайпана авторийн говзаршкахь тематика а, проблематика гергадолу къоман-шатайпана а, йукъара а хьелаш билгалдаха

5-9 классашна йолу «Ненан (нохчийн) меттан литература» дешаран предметан программа хIоттайо проблемин-тематикин, концентрически а, хронологически а принципаш цхьаьнайарца. ХIора классан программин чулацамна йукъайогIу даима а маьIне йолу проблемаш а, мехаллаш а билгалйоху фольклоран а, нохчийн классикин а, вайзаманан литератури а говзарш.

Исбаьхьаллин литература идейни а, гIиллакхе а, эстетически а личность кхолларан исбаьхьа гIирс бу. Бикультурни йукъараллехь нохчийн литература шен чулацамца, шен исбаьхьаллин орамашца герга йу дешархоша йуьхьанца шен къоман гIиллакхашкара а, ламасташкара а схьаоьцучу оьздангаллехула зеделлачунна. Муьлхачу а къоман тIаьхьало (культура, литература) коьрта синмехалла йу. Халкъан культурин а, ламастийн а,

гИллакхийн а буха тЕхь дІахьуш долу Іамор а, кхиор а нийса некъ бу дешархошка этносан культурухула Россин йукъара а, дуьненан культура а ларийта, кхечу культурийн векалшка лараме йукъаметтигаш кхоллийта.

Дешархошна дешар Іамор коьрта долчу декъана оьрсийн маттахь дІахьучу йукъардешаран учрежденешкахь ненан мотт санна нохчийн мотт Іаморехь, нохчийн литература – иза дешаран предмет йу, нохчийн къоман исторех а, культурах а, ламастех а хаарш схьаэца а, довза а таро луш, иштта иза культурин ша-тайпана йаздархочун кхолларалла толлуш долу дакъа ду, кхечу кепара аьлча, шеца цхьаьна эстетикин гІуллакхдар а долу, йозанан къамелан гІуллакхдар ду; нохчийн литература тЕхьажийна йу Іилманан агІонхъара дуьне довзарна а, иштта дешнийн кхоллараллин говзарийн мотт бовзарна а, йешаран культурин йукъара башхаллаш карайерзорна а, литературин говзарех кхетарна а, дашца шен амал билгалйаккхарна а, иза, исбаьхьаллин литературас ша-тайпанчу маттахь дуьций хайтарх кхетам кхолла а, ткъа литературин мотт йукъарчу меттан шолгІа система санна бу, цо кхуллу личностан синхаамийн дакъа, цуьнгаьх ойланца хІуманан кеп хІотто а, ассоциаци йало а, логически ойла йан а, дешаран предмет хьажийна йу оцу дешаран предметехула кхочушхуьлу тІаьхьенера тІаьхьене нохчийн, оьрсийн, дуьненан культурийн оьздангаллин а, эстетикин а ламасташ дІакховдор.

«НЕНАН (НОХЧИЙН) МЕТТАН ЛИТЕРАТУРА» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТ ІАМОРАН ІАЛАШОНАШ

«Ненан (нохчийн) меттан литература» предмет Іаморо кхочушйан йеза роГІера Іалашонаш:

- нохчийн литературехь эстетикин агІонхъара кхеташ болу гуманистически дуьненхьежам, Россин йукъара гражданинан кхетам а, къоман синкхетам а, патриотан дог-ойла а йолуш, дукха къаьмнаш долчу Россин халкъех шен халкъ хиларх дозалла а хеташ йолу амал личностехь кхиор.

- нохчийн литература йовза лааран дог дар кхоллар, нохчийн къоман ширачу заманера схьайогІу культура мехалла хетар кхиор, дешархо шен къоман мотт а, культура а Іаморан кха тЕе ваккхар, къоман культурин тІаьхьалонна йукъавалор.

- къоначу тІаьхьенехь дІайахначуй, карарчуй, йогІур йолчуй заманийн уьйр ларйан йезаш хиларан кхетам кхиор а, нохчийн къоман культура ларйарехь жобпалле хилар кхоллар;

- дукха къаьмнаш долчу Россин пачхьалкхехь личностана кхиаме социализаци а, ша шегахь стогалла кхиорна оьшу интеллектуале а, кхоллараллин а таронаш кхияйар.

«Ненан (нохчийн) меттан литературин» дешаран предмет тЕхьажийна роГІера хьесапаш кхочушдан:

- Россин культурин а, историн а цхьаь йолчу кхоченан, Россин Федерацин дерриге къаьмнийн культурийн диалоган контекстехь а нохчийн къоман литературин тІаьхьалонна йукъабалор;

- тІаьхьенера тІаьхьене историко-культурни, оьздангаллин, гИллакхийн мехаллаш дІакховдоран хьокъехь ненан меттан нохчийн литературин маьІнех кхетар;

- ненан меттан нохчийн литературин историца йолу уьйр къастор, нохчийн литературехь йолу къоман- ша-тайпана синьоьздангаллин а, материальни а нохчийн къоман культурин исбаьхьаллин шорталлех сингар кхоллар;

- Россин Федерацин кхидолчу къаьмнийн литературин контекстехь нохчийн литература а кхуьу хилам санна цунах хаарш эцар; уьш вовшийн эр;

- нохчийн литературина бухе диллина культурин а, оьздангаллин а маьІна билгалдаккхар; йешначун хьокъехь мах хадош а, шена хетарг олуш а барта а, йозанца а къамел дан хаар;

- Іер-дахарехь а, дешаран процессехь а нохчийн литературех пайдаэца хаар кхоллар;

- шен мукъачу хенахъ йешарна ханна план хІоттор, нохчийн маттахъ шен хазахета йешаран говзарш мехала хетар къастор а, бух балор а;
- нохчийн литературин говзарш системехъ йешарца дуьне довза а, дуьненахъ ша дІалоцу меттиг къасто а, адаман а, йукъараллин а йукъаметтигаллин гармонизаци латторан а хъашташ кхоллар;
- хаамийн хьостанашца болх бан хаар кхиор, Интернетера а, иштта кхийолчу хьостанашкара хаамашна презентаци йар а, кечйар;

ХЪЕХАРАН ПЛАНЕХЪ «НЕНАН (НОХЧИЙН) МЕТТАН ЛИТЕРАТУРА» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТАН МЕТТИГ

«Ненан (нохчийн) меттан литературин» предметан программа хІоттийна Федеральни пачхьалкхан дешаран стандартан коьртачу йукъарчу дешаран программы буха тІехъ, иза лерина йу дешаран 340 сахътана.

(5 кл. – 68 с., 6 кл. – 68 с., 7 кл. – 68 с., 8 кл. – 68 с., 9 кл. – 68 с.). Программин инвариантивни дакъош Іаморна лерина 296 сахът ду. Белхан программа вариативни декъана программа хІоттийнчу авторша хаьржинчу говзаршна лерина йолу йешаран хенан резерв лаьтта 54 дешаран сахътах.

«НЕНАН (НОХЧИЙН) МЕТТАН ЛИТЕРАТУРА» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТАН ЧУЛАЦАМ

Дешаран предметан чулацамо шена йукъалоцу литературин говзарийн а, церан авторийн а гайтар, иштта тематикин блокаш а: «Халкъан барта кхолларалла», «Нохчийн йаздархойн говзарш», «Кхечу къаьмнийн литература».

ТЕМАТИКИН БЛОКАШ

5 класс (68 сахът)

Халкъан барта кхолларалла – 10 с.

Нохчийн халкъан туьйра «Кхо ваша»
«Гамашийна олхазар»
«Кхо ваша а, саьрмик»
«Добшуш хилла кІант»
«Барзо Іахарца мохк къовсар»
Фольклоран кегий жанраш: кицанаш, хІетал-металш

Нохчийн йаздархойн говзарш – 46 с.

1) Литературин туьйранаш – 6 с.

Б. Саидов «Майра кІант Сулима» (дацдина).
М. Мусаев «ЦІен маьхьси»
С. Гацаев «Чкъоьрдиг» (дацдина).
А. Исмаилов «Бирдолаг»

2) XX бІешаран литература – 33 с.

С. Бадиев. «Зайнди».
М. Мамакаев. «Баппа»
І. Мамакаев. «Садаьржаш»
М. Сулаев. «Ламанан хи»
І. Гайсултанов. «Кегий йийсарш» («Александр Чеченский» повесть йукъара дакъа).
А. Сулейманов. Стихотворени «Борз ю угІуш»
Х. Саракаев. «Баьпкан чкъуьйриг»
Окуев Ш. «Лаьмнашкахь суьйре». («Лаьттан дай» гулар йукъара).
І. Ахмадов. «Къонахалла»
Ш. Арсанукаев. «Баьпкан юьхк»
Д. Кагерманов. «ДоттагІалла»
Х. Сатуев. «Лаьмнийн къоналла»
Ж. Махмаев. «Буьйсанан гІулчаш»
В.-Хь. Амаев. «Малх чубаре хьоьжура иза»
Дикаев М. «БІаьстенан аматаш».
Берийн журнал «СтелаІад»: журналан специфика, жанраш, рубрикаш, тексташца болх бар.

3) XXI бІешаран литература – 7 с.

Ш. Рашидов. «Нана-Нохчийчоь»
М. Бексултанов. «Ца кхетта хестор»

А.-Хь. Хатуев. «Нохчийн мотт».
С. Мусаев Рассказ «Хьайбанан чам».
М. Ахмадов. «Ушурма волчоь, хьошалгIахь».

Кхечу къаьмнийн литература – 1 с.

М. Лермонтов «Кавказ» (гочийнарг Сулаев М.)

Резервера сахьташ – 12 с.

6 класс (68 сахьт)

Халкъан барта кхолларалла – 7 с.

«Нарт-орстхойн паччахь Наураз»
«Ницкъ болу Солса»
«Гермачигара наьрташ»
«Наьрт-аьрстхой кхерор»

Нохчийн йаздархойн говзарш – 48 с.

И. Гайсултанов «Нийса кхиэл»
Х. Сатуев «Ломмий, цхьогаллий»
Х. Ошаев «Чайра»
И. Мамакаев. «Дагалецамаш»
Х. Сайдуллаев. «Ненан бIаьрхиш»
М. Сулаев. «КIанте»
Х. Эдилов. «Ненан безам»
А. Джунаидов «Белхи»
А. Айдамиров. «Вина мохк»
Р. Ахматова. «Ма хала ду цунах кхета»
Х. Саракаев. «Ирсе бIаьрхиш»
Ш. Арсанукаев. «Мохкбегор»
Ш. Окуев. «БIаьсте»
М. Кибиев. «Меттан сий»
М. Дикаев «Сан бахам»
Ш. Рашидов. «Ломара цIе»
Э. Мамакаев. «ХIорд»
Ж. Махмаев. «Iаьржачу баьпкан юьхк»
С. Дакаев «ТIамех ловзар»
М. Бексултанов. «Некълацар»
М. Ахмадов. «Телефон».
С. Мусаев «Даймахке боьду некъ»
С. Курумова «Шовданехь»

Кхечу къаьмнийн литература – 1 с.

Важа Пшавела. «Хьозалдиг»

Резервера сахьташ – 12 с.

7 класс (68 сахьт)

Халкъан барта кхолларалла – 4 с.

«Дади-юрт»
«Нохчийн шира илли»

Нохчийн йаздархойн говзарш - 50 с.

М. Мамакаев «Даймехкан косташ»
Б. Саидов. «Вина юрт», «Деган аз»
Г. Мамакаев. «Берзан бекхам».
Х. Ошаев. «Иччархо Абухъаьжа Идрисов»
А. Сулейманов. «Шуьнехь дош»
Г. Гайсултанов. «Болат-Гала йожар» (дацдина).
А. Айдамиров. «МухАажарш»
Ш. Арсанукаев «Иманах дузийта дегнаш»
М. Кибиев. «Дош»;
А. Джунаидов А. «ХЮььнаш»
С. Гацаев. «Дарц»
А. Кусаев. «Амалехь диканиг»
Ш.Рашидов. «Ден весет»
М. Дикаев. «Нохчо ву со»
С. Дакаев. «Куйно хотту»
Г. Шайхиев. «ЧагЮ»
А. Бисултанов. «Хъайбахахь яззина байташ»
В-Хъ. Амаев. «Генарчу денойн туьйра»
С. Курумова. «Дохк» / (дакъа).
Ш. Окуев. «Сан хьоме Нохчийчюь»
С.-Хъ. Нунуев «Юнус»
М. Бексултанов «Генара а, гергара а денош»
М. Ахмадов «Кхаа вешех туьйра»

Кхечу къаьмнийн литература – 2 с.

А. С. Пушкин «Аьнан Гуьйре» (А. Сулеймановс гочийнарг).
Альфонс Доде «Гаьххьарлера урок»

Резервера сахьташ – 12 с.

8 класс (68 сахьт)

Халкъан барта кхолларалла – 4 с.

Таймин Биболатан илли
«Эвтархойн Ахьмадах илли»

Нохчийн йаздархойн говзарш – 52с.

Бадиев С. «Олдум»
М. Мамакаев. «Лаьмнийн дийцар»
М. Сулаев. «Цавевза доттагI»
А. Сулейманов. «Дог дохден цIе»; «Дахаран генаш»
Г. Хамидов. «ДIа – коч, схьа – коч»
Ш. Арсанукаев. «Тимуран тур»
Г. Шайхиев. «Дарцан буса»

М. Ясаев. «Тянь-Шанан лаьмнашкахь» (дакъа).
С. Яшуркаев. «МаьрКаж-бодан тЕхь кІайн хьобкх» (йацйна).
Л. Абдулаев. «Маьлхан каш»
М. Бексултанов. «Дика ду-кх хьо волуш»; «Дари»
А. Бисултанов. «ДегІаста»; «Халкъан илланчина»
С. Гацаев. «Кавказ»; «БІаьстенца къамел»
Я. Хасбулатов. «Дош» «Стаг хилла ваьллахь хьо ара»
М. Ахмадов. «Лаьтга тЕхь лаьмнаш а хІиттош»
Сатуев Х. «Нашха»

Кхечу къаьмнийн литература - 3 с.

Ладо Авалиани. «Хьаькхна буц»

Резервера сахьташ – 9 с.

9 класс (68 сахьт)

Халкъан барта кхолларалла – 4 с.

Турпалалин иллеш «Теркаца хьала-охьа вехаш хиллачу Эла Мусостан, Адин Сурхон илли»
«Таркхойн кІентан, Жерочун кІентан, Жумин Акхтулин илли»
Туьйранаш, шира дийцарш, аларш.
Шира дийцарш «Къиза Іадат», «Шатойн Аьстамар», «Исмайлин Дуда» Кицанаш, хІетал-металш. Назма (жанрашка хьажар)

Нохчийн йаздархойн говзарш – 53 с.

Нохчийн литературин бухбиллархой – йаздархойн кхолларалла: І. Дудаевн, М. Сальмурзаевн, І. Нажаевн, Ш. Айсхановн. Поэзига, прозига хьажар. – 2 с.
Ш. Айсханов «Мало-хало»
С. Бадуев. «Бешто»
Сийлахь Боккхачу тІамех лаьцна говзарш.
І. Мамакаев «Дерриге а тІамна», «Даймехкан тІом болчохь» очерк «Турпалчу танкистан добзал»
М. Мамакаев «И йоблхуш яц»; «КІиллочунна»
М. Сулаев «ГІовтга»; «Малх тоьлур бу»
Х. Эдилов «Суьрте»; «Кавказан аьрзу»; «ТІемало – хьуна».
І. Мамакаев. «Кавказа латга»; «ЙоІе»; «Даге»; «Сай кІанте»; поэма «Нохчийн лаьмнашкахь».
А. Айдамиров «КІант веллачу дийнахь» (дийцар).
М. Сулаев. «Сай»; Сох муха эр ду адам»; «ДоІа», роман «Лаьмнаша ца дицдо» (кортош).
І.-Хь. Хамидов. «Лийрбоцурш.
С. Гацаев. «Буйса хаза, буйса тийна»; «БІаьсте кхечи»; «ХІай, йоІ, делхьа, собарде».
Н. Музаев. «Селима дуьйцу»
С. Курумова «Жарманан некъ»
М. Мусаев «Таймин Бийболат» (романан дакъош). (роман йукъара дакъа).
Р. Супаев. «Вайнехан халкъан иллеш»; «Буйса ю беттасе»
Х. Талхадов. «Шийла дарц цІевзинчохь»; «Сан ненан маттахь ас язйо».
Ш. Окуев «Лайн тЕхь цІен зезагаш» (роман йукъара кийсакаш).
М.-С. Гадаев «Даймехкан лобмашка»; «ДоттагІашка»

Эльсанов И. «КІайн коч».
М. Ахмадов «Дечиган тайнигаш»
М. Бексултанов «Сан вешин тІехьийза йоІ»
Б. Гайтукаева «Зама»; «Хьан цийнах яра-кха со, Нохчийчоь, хьан цийнах яра».
М. Айдамирова. «Лаьмнийн хІайкал» (кийсак). А. Ахматукаевн статья (кийсак)
«Машаран хІайкалш» (романах лаьцна).

Кхечу къаьмнийн литература – 2 с.

М.Ю. Лермонтов «Валерик» (кийсак).

Резервера сахьташ – 9 с.

«НЕНАН (НОХЧИЙН) МЕТТАН ЛИТЕРАТУРА» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТ КАРАЙЕРЗОРАН КХОЧУШДАН ЛОРУ ЖАМІАШ

Коьртачу шкоলেখь «Ненан (нохчийн) меттан литература» дешаран предмет Іамор хьажийна ду дешархой роґера личностни а, метапредметни а, предметни жамІашка кхачарна.

ЛИЧНОСТНИ ЖАМІАШ

«Ненан (нохчийн) меттан литература» предметан белхан программин личностни жамІаш коьртачу йукьарчу дешаран тІегІанехь кхочушхуьлу дешаран а, кхетош-кхиоран а болх дешаран организацехь цхьаьна дІабахьарца. Болх дІабахьар кхочушдо Россин социокультурни а, синьобздангаллин а ламасталлин мехаллашца доґуш ма-хиллара. И мехаллаш йукьараллин бакьонаша къобалийна тІе а эцна, цара аьтто бо шен дуьне довзар а, ша шен кхетош-кхиор а лакхадаккхарехь.

«Ненан (нохчийн) меттан литература» предметан белхан программа карайерзоран личностни жамІаш коьртачу йукьарчу дешаран тІегІанехь декхарийлахь ду дешархошна, дикачу мехаллах пайда а оьцуш, куьйгалла а хилла дІахІитта, шайн ґуллакхдарехь гулдина зераш шордан а, церан буха тІехь кхетош-кхиоран ґуллакхдаран хьежамаш кхолла а, цу йукьахь кху декьахь а:

• гражданалла кхетош-кхиоран:

гражданинан декхарш а, цуьнан бакьонаш а кхочушйан кийча хилар, бакьонаш а, машар а, кхечу адаман законан бакьонаш ларар; доьзалан, йукьарчу коьртачу дешаран программаш кхочушйечу дешаран организацин, меттигерчу йукьараллин, хьомсарчу мехкан, пачхьалкхан дахарехь жигара дакъалацар; цхьана а кепара эстремизм, дискриминаци тІецалацар; адаман дахарехь тайп-тайпана социале институташа дІалоцу меттигах кхеташ хилар; гражданинан коьртачу бакьонех, машарх, декхарх лаьцна хьежам хилар, социале нормаш а, личностни йукьаметтигаллин бакьонаш а йовзар; коррупцина дуьхьало йан кийча хилар; тайп-тайпана ґуллакхдар нахаца цхьана дан хууш хилар, дешархойн шаьш дечу урхаллахь дакъалаца кийча хилар, гуманитарни ґуллакхаллахь (волонтералла, нахана ґо дар,) дакъа лоцуш хилар а.

• патриотийн кхетош-кхиоран:

дуккха а къаьмнаш долчу йукьараллахь Россин гражданин хилар дозалла хетар, ненан мотт Іамор, Россин Федерацин а, шен къоман а, Россин къаьмнийн а истори, культура йовза лууш хилар, шен Даймехкан мехаллаш доккха хІума хеташ хилар: Іилманан, искусствон, спортан, технологин, тІеман а, белхан а хьуьнарш мехала хетар; Россин символаш, пачхьалкхан деза денош, исторически а, Іаламан тІаьхьалонаш, памятникаш, хьомечу пачхьалкхехь дехачу къаьмнийн ламасташ ларар. синьобздангаллин кхетош-кхиор: синмехаллаш харжа оьшучохь а, оьздангалла харжа эшар нисделлачу хьолехь а нийса харжам бар, шен леларан нийса мах хадо хаар а, нехан леларан мах хадо хаар а, харц леларшна реза цахилар; личность индивидаца а, йукьараллица а маьрша, жьопалле хилар.

- **синьобздангаллин кхетош-кхиоран:**

искусствон башх-башха тайпанаш а, шен къоман а, кхечу къаьмнийн а ламасташна, кхоллараллина а битаме хилар, искусствон синхааме тIеIаткъамах кхеташ хилар, исбаьхьа культура ладаме хетар, Даймехкан а, дуьненан искусствон мехаллех кхеташ хилар, этносийн культурин ламасташ а, халкъан кхолларалла а маъIне хетар, тайп-тайпанчу искусствошкахь шен меттиг каро хьажар а;

- **физически кхетош-кхиоран, могошаллин культура а, синхаамийн хьал а кхиоран:**

дахаран мехаллех кхетар, шен могошалла ларйар, могошалла ларйеш дахар нисдар (пайде хIума йаар, гигиена ларйар, садаIаран а, белхан а хенан раж ларйар, спорте лелаш йа физкультура йеш хилар); вуон хIуманаш лелор дитар (къаьркъа малар, наркотикаш лелор, тонка озар), иштта кхийолу дегIан а, синан а могошалла талхош йолу хIуманаш целелор. кхерамазаллин бакьонаш ларйар, иштта интернет-машанашкахь а кхерамазаллин бакьонаш ларйар, стресс хила тарлун хьелашна марзвалар, хийцалучу социале а, хаамийн а, Iаламан а хьелашна а кийча хилар, иштта цу хьокъехь шен дахаран зерех пайда а оьцуш, кхин дIа а шен Iалашонашка дIаэхар; шена а, кхечарна а бехк билла сиха цавалар; шен синхаамаш шеггахь сацо хаар, кхечеран синхаамийн хьолах кхетар; стаг гIалат волуш хуьлуш хилар хаар а, шен гIалаташ тIелаца хаар, уьш нисдан деза хьажавезар;

- **къинхьегаме кхетош-кхиоран:**

хьалхахIиттийна декъарш кхочушдан Iалашонца жигара дакъалацар (добзалехь, гIалин, кIоштан йукъардешаран дешаран организацехь), йукъараллин а, технологически а гIуллакх а, болх а дIаболо, дIахIотто хаар, тайп-тайпана гIуллакхаллин план хIотто а, иза кхочушйан а Iамар, тайп-тайпана къинхьегаман корматаллаш Iамор, корматаллин йукъараллехь дIатарвала, ваза.

- **экологин кхетош-кхиоран:**

йукъараллин а, Iаламан а, Иилманийн а хааршна тIе а тевжаш, гонахьарчу Iаламан хьокъехь хьалхахIуьтту хьесапаш кхочушдан, гонахьарчу Iаламан пайдехь хин долу гIуллакхаш дIадахьа план хIоттор, экологин культурин тIегIа лакхадаккхар, экологин кIорггера проблемаш йовзар, уьш кхочушйан некъаш лахар, гонахьара Iалам бехдийр долу белхашна дуьхьал жигара дакъалацар, Iаламан, технологин, йукъараллин йукъарлехь зIе латтош волу гражданинан маъIна довзар, экологин хьежамашна лерина гIуллакхаллехь жигара дакъалацар.

- **Iилманан мехаллех кхетам:**

вайзаманан Iилманан системехь адам а, Iалам а, йукъаралла а кхиар толлучу хьежамашна тIе а тевжаш, адаман Iаламца а, йукъараллица а йолу зIенаш а, дуьне довзаран гIирс санна меттан а, йешаран а культура карайерзор, талламаш бар Iамар, талламийн зерийн ойла йар, талламаш ша а, коллективана а йукъахь дIабахьар.

Йукъараллин а, Iаламан а хийцалучу хьелашна дешархо марзварехь кхачойеш йолу личностни жамIаш:

Добшучара йукъараллин зераш карадерзор, шен хене хьаьжжана йукъараллехь леларан бакьонаш, норманаш, йукъараллин дахаран кепаш, тобанашкахь, йукъараллашкахь а, цу хьокъехь добзалехь нийса леларан коьрта йукъараллин меттиг къасто хаар;

билгалдоцу хьелашкахь, кхечеран зерашна, хааршна виллина хиларца добшучаьргахь зIе латторан хуьнар хилар;

билгалдоцу хьелашкахь, шен компетенци тIегIа лакхадаккхаран хуьнар кхиор, ткъа иза кхочушдалур ду практически гIуллакхехула а, цуьнца цхьаьна кхечу адаманашка а хьобжуш Iамар, церан керлачу хааршна тIекхиар;

васташ билгалдахар а, уьш вовшахьэр, керла хаарш карадерзор, цуьнца цхьаьна идейн, кхетамийн формулировка йан хаар, объектех, хиламех гипотезаш кхолла хууш

хилар, шен хаарийн дефицитех кхетар, шен компетенцин тегIа довзар, шен кхиаран план хIотто хаар;

коьртачу кхетамех, терминех, чIагIделлачу кхиаран концепци декъехь болчу кхетамех оьшург къасто хаар;

Iаламца, йукъараллин, экономикин йукъаметтиган анализ йар, и йукъаметтигаш къастор;

гонахьарчу Iаламан бечу тIеIаткъамна чот а йеш, Iалашонашна тIекхочуш а, декхарш кхочушдеш а, шен гIуллакхийн, белхийн мах хадо хаар;

дешархошкахь стрессийн ситуацешкахь боха ца боха Iамор, хуьлучу хийцамийн а, церан тIаьхьенех нийса мах хадо Iамор, стрессийн ситуацешна дуюьхало йан йезаш хилар, стрессийн ситуацин мах хадо хаар, йуьхьарлаьцна гIуллакхашна, хьелашка хьаьжжина, корректировка йан хаар, йуьхьарлаьцначу гIуллакхехь кхиамаш ца хилахь а, воха а ца вухуш, кийча хилар.

МЕТАПРЕДМЕТНИ ЖАМИАШ

Дешаран универсальни довзаран дараш карадерзор.

Коьрта маьIнийн дараш:

объектийн (хиламийн) билгалйолу билгалонаш Iорайахар а, къастор;

классификацин ладам боллу билгалонаш а билгалйаха, йечу анализан жамI даран а, дустаран а. критерешна а бух бало;

хьалха хIиттийнчу декхаршка хьаьжжана, къастайечу факташкахь хила догIурш а, бIостанехь дерг а билгалдаккха, тергоне эцнарш гайтийта а, хила догIурш а, бIостанехь дерг а Iорадаккхаран критереш йало;

хьалхахIоттийнчу декхарна оьшучу хаамийн дефециташ къастор;

хиламаш а, процессаш а Iаморехь бахьанин-талламан уьйраш къастор, дедуктивни а, индуктивни а ойланехь сецначарах пайда а оьцуш жамI дар, аналогича догIуш ойланехь сецначун жамI дар, вовшашца уьйр йолчарах гипотезийн формулировка йар;

дешаран шардаран кхочушдан шен лаамехь некъ лахар (масех вариант вовшаш йуустар, уггаре гIолехь йерг харжархьама).

Бухера талламан дараш:

довзаран талламан гIирс санна хаттарех пайдаэцар;

догIуш доллу хаттарш хIиттор, шен лаамехь лохьучу хаамашна жоп лахар;

шена хетачух лаьцна гипотезин формулировка йар, шен хетачун аргументаци йалор;

ша хIоттийнчу планаца талламаш бар, чолхе йоцу эксперимент дIайахьар, талламан объектан башхаллаш билгалйахар, объектийн йукъара бахьанин-талламан уьйраш къастор

Таллам барехь (экспериментехь) схьахиллачу хаамийн бакъхиларх пайдэцаран мах хадор;

дIабавьхьначу талламийн хиллачу зерийн жамIийн ша формулировка йар, хиллачу жамIийн бакъхиларан мах хадоран гIирс бевзаш хилар;

процессаш, хиламаш, церан тIаьхьалонна хила тарлучу кхиаран прогноз йар, ишттачу а, царах терачу ситуацешкахь шен хетарг къасто, керлачу хьелашкахь а, контекстехь а церан кхиаран хетарг хьалха таттар;

Информацица болх бар

хьалха хIиттийна дешаран декхарш а, тIейихкина критереш а кхочушйан хьостанашкара информаци, хаам лохуш тайп-тайпана некъех, гIирсех пайдаэца,

харжа, анализ йан, системизаци йан, башх-башха информацин тайпанийн, гайтаран кепийн интерпретаци йан,

цхьаьна йогIу аргументаш лаха (цхьа верси, идей бакъйеш йа харцйеш), шен лаамехь информаци дIагайта йогIуш йоллу кеп харжа, чолхе йоцучу схемашца, диаграммашца, йа кхечу кепара графикица кхочушдечу шардаран иллюстраци йан;

хьехархоша къастийнчу критерешца, йа шен лаамца формулировка йина

информаци тешаме хилар къасто;

информаци эвсаре дагахь латто а, системизаци йан а.

Дешаран универсале, **коммуникативе дараш** карадерзор.

Къамел дар: хетачух кхета а, хетачун формулировка йан, Галашоне а, къамел даран хъелашка хъаьжжана, эмоцеш гайтар, шена хетарг барта аларца а, йозанан текташкахь а дагайта, къамел даран невербале гирсаш бовза, социале билгалонийн маъинех кхетар, Готбаккхаме хъелаш кхуллу таронаш йовза, Готбаккхамаш кГадбан, бартбан, кхечеран Галашонех кхеташ хила, шеца къамел дечуьнца ларам хила, озьдачу кепехь шена нийса цахетачун формулировка йар, къамел дечу йукъана догГуш долу хаттарш хГиттор, шен лаамехь къамел даран формат харжа, аудиторин башхалле хъаьжжана, къамелана презентаци йан, цуьнга хъаьжжана барта а, йозанан а текстийн гайтаран материал хГоттор.

Шен лаамехь Гуллакх дадахьар: билгал йолу проблем кхочушйеш болх ша беш а, йа тобанна йукъахь беш а Голехь долчух кхета а, пайдаэца а, хьалха хГоттийна Галашо кхочушйарехь тобанца кхочушйан йезаш хиларан бух бало, цхъаьна дечу Гуллакхан Галашо тГезца, и кхочушйан дараш тобанца билгалдаха, шайна йукъахь болх дГасхъабекъа, бартбан, процесс а, жамГаш а дийцаре дан, масех адамна хетачун йукъара маъИна даккха, куьйгалла дан кийча хила, тГедилларш кхочушдан, муьтГахь хила, цхъаьна бечу белхан дахГоттаран план хГотто, цу балха йукъахь хГораннан меттиг къасто, белхан Галашонаш вовшашна йукъахь, хГораннан тароне хъаьжжана, дГасхъайекъа, тобанан декъашхошца белхан Галашонаш йийцаре йан, шен белхан дакъа кхочушдан, ша бинчу белхан мехалла къасто, белхан йуьхьца кхочушхилла долу жамГ дуста, белхан жобпалле дакъа схъаэца, тобанна хьалха жоп дала кийча хила.

Дешаран универсале, **регулятиве дараш** карадерзор.

Ша шен къене хГоттор: дахаран а, дешаран а хъелашкахь нислун проблемаш къасто, сацам тГелоцуш тайп-тайпана некъаш билгалбаха, шардар кхочушдан шен лаамехь алгоритм харжа, дешаран шардар кхочушдан некъ харжа, ша кхийдайечу вариантшна аргументацеш йало, Гамочу объектех хийначу керлачу хаарийн хъесап а деш, кхийдайечу алгоритмана корректировка йан, харжам бан, бинчу сацамна жобпалле хила.

Ша шен терго латтор: ша шена терго латторан некъаш карадерзо, ша шена мотиваци йан, хьолана богГуш боллу мах хадо, хьал хийца план кховдо, дешаран шардар кхочушдеш, халонийн контекст лара а, халонашна сема хила, хийцалучу хъелашка хъаьжжана, шен сацамна адаптаци йан, кхочушхиллачу (кхочуш ца хиллачу) жамГийн бахъанаш кхето хаа, хиллачу зерийн мах хадо, хиллачу хьолехь пайде дерг къасто, керлачу хъелашка хъаьжжана, Гуллакхаллин йукъа коррективаш йало, Галаташ къасто, Галашонан а, хьолан а жамГца богГу мах хадо.

Эмоциале интеллект: шен а, кхечеран а эмоцеш къасто а, йийца а, царна урхалла дан, эмоцеш билгалйаха, эмоцеш хиларан бахъанин анализ йан, ша кхечу стеган метта хГотто, кхечун бахъанех, Галашонах кхета, эмоцеш гайтаран некъан урхалла дан

Шех а, кхечарах а кхетар: кхечу стагах кхета, цуьнан хетачун ойла йан, Галат вала / йала шен бакъо хила, изза бакъо кхечун йуйла хаа, ша долу хГума тергонехь латто йиш йоций хаа.

ПРЕДМЕТАН ЖАМГАШ «Ненан меттан (нохчийн) литератури дешаран предметан масале программа Гаморан предметан жамГаша къасто деза:

- 1) кхин дГа шен кхиарехь ненан меттан литература йешаран а, Гаморан а ладамаллех кхетар; хГокху дуьнен чохь ша вовзаран а, дуьнедовзаран а гГирс санна систематически йешар оьшуш хиларан хъашташ кхоллар, адаман а, йукъараллин а йукъаметтиг тайар, массо а агГор диалог йар.
- 2) ненан меттан литература халкъан къоман-культурин коьрта мехаллех цхъа мехалла хиларх, дахар довзаран ша-тайпа некъ хиларх кхетар
- 3) культурин самоидентификаци латтор, шен къоман культурин тоьлла говзарш Гаморан буха тГехь ненан мотт Гаморан коммуникативни-эстетикин таронех кхетар;

4) шен хетарг аргументашца дӀаала а, говзачу дашца барта а, тайп-тайпанчу жанрашкахь йозанца а, оздангаллех вуьззана/ йуьззана квалифицированни дешархо кхиор, цуьнгахь, хӀуманан хьесап доккхуш, къамел дан Iамор, йешнарг йийцаре йечохь дакъалацар, шен йешаран мукъачу хенан план хӀоттор;

5) тайп-тайпана этнокультурин ламасташ гойтуьйту литературин исбаьхьаллин говзарех кхетар Iамо кхиор;

б) Iилманан а, гӀуллакхан а, публицистикин а литературех исбаьхьаллин литературин башхаллаш къасто Iамар, йешначун критически мах хадо а, анализ а говзалла кхоллар, литературин говзарехь гайтина дахаран исбаьхьаллин дуьненах кхетар;

Кхин дӀа шен кхиарехь ненан меттан литература йешаран а, Iаморан а ладамаллех кхетар; хӀокху дуьнен чохь ша вовзаран а, дуьнедовзаран а гӀирс санна систематически йешар оьшуш хьашташ кхоллар, адаман а, йукъараллин а йукъаметтиг тайар, массо а агӀор диалог йар.

ЖамI: доьшуш верг/йерг кхета йешаран маӀналлех а, ладамаллех а, йешарна а марзло, тайп-тайпана говзарш йешаран зедалар хуьлу.

Нохчийн литература халкъан къоман-культурин коьрта мехаллех цхьа мехалла хиларх, дахар довзаран ша-тайпа некъ хиларх кхетар

ЖамI: доьшуш верг/йерг кхеташ хуьлу нохчийн литературехь къаьста нохчийн къоман менталитет, цуьнан истори, дуьненах кхетар, литературо адаман дахаран оьшу коьрта маӀнаш довзуйтий а.

Нохчийн фольклоран а, кхечу халкъийн фольклоран а, ХХ бӀешаран нохчийн йаздархойн, ХХI бӀешаран йуьххьерчу йаздархойн литературин а, Россин халкъийн литературин а Iамийнчу говзарийн коьртачу проблемах кхетар, литературин вастех кхетар, эстетически хьежам кхоллар, литературин исбаьхьаллин васташ кхуллуш долчу меттан гайтаран гӀирсаш бевзаш хилар, оздангаллехь ша къастор, Россин халкъан культурин говзарийн а, нохчийн халкъан культурин а, дуьненан кхечу къаьмнийн, дуьненан культурин а говзарш Iаморехь нохчийн меттан таронаш кӀезиг цахиларх кхетар а.

ЖамI: адамийн йукъара проблемаш йовзарехь зедалар хуьлу доьшуш волчунна / йолчунна, нохчийн литературин меттан таронех пайдаоьцуш, и проблемаш йийца а Iема.

Литературин говзаршна анализ йан хаар, уьш муьлхачу жанрийн тайпанех йу къасто хаар, литературин говзаран теманах а, идейх а, гӀиллакхе пафосах кхета а, кхолла а, турпалхойн амалш билгалйаха, цхьана йа масех говзарийн турпалш вовшашца дуьхьалхӀотто, тексташна йукъара цитатех а, нохчийн меттан суртхӀотторан гӀирсех а пайдаоьцуш, прозийн говзарийн йа церан дакъош схьадийца хаар, ладоьгӀначу а, йешначу а текстех лаьцначу хаттаршна жоп далар, тайп-тайпанчу аларийн барта монолог йан, диалог дӀайахьа, нохчийн литературин шена хета мах хадор, шен хетарг аргументашца дӀаала а, говзачу дашца барта а, тайп-тайпанчу жанрашкахь йозанца а, оздангаллех вуьззана/ йуьззана квалифицированни дешархо кхиор, цуьнгахь, хӀуманан хьесап доккхуш, къамел дан Iамор, йешнарг йийцаре йечохь дакъалацар, шен йешаран мукъачу хенан план хӀоттор;

ЖамI: доьшуш волчунна / йолчунна карадоьрзу литературин говзарийн анализ йар а, интерпретаци йар а, къамелаца и дӀахӀотто а, шена хетачунна аргументаци йан а, шениг чекхдаккха хаа а, ша йеша леринчу литературин го къасто а.

Тайп-тайпана этнокультурин ламасташ гойтуьйту литературин исбаьхьаллин говзарех кхетар Iамо кхиор; литературин говзарийн эпохаца йолу зӀенех кхетар, цо шена чукъуьйлу оздангаллин мехаллаш билгалйахар, нохчийн а, оьрсийн а литературин, культурин синьоздангаллин мехаллашна тӀаьхьа вазар/йазар а, Iамийнчу литературин говзаршна шениг (цкъацкъа) интерпретаци йар.

ЖамI: доьшуш верг \ йерг Iема нохчийн литературин а, нохчийн матте гочийнчу а говзарех кхета.

Тайп-тайпана литературин жанрийн говзарш барта схаййцарх кхетар а, Тамийнчу говзарийн тематикица йобзна сочиненеш а, изложенеш а йазйар, кхоллараллин цѐран белхаш а йаздар а, литературин а, культури а теманашна рефераташ йазйар, говзаршкахь сюжетан элементаш, композици, исбаьхьаллин васташ кхуллуш долчу меттан гайтаран гирсаш къастор а, говзаран идейн-исбаьхьаллин чулацам белларехь долчу цѐран маьнх кхетар (филологин аглонхьара анализ йаран элементаш), литературин говзаран анализ йарехь литературоведчески терминологи йевзаш хилар, авторан позицех кхетар, Илманан а, Гуллакхан а, публицистикин а литературех исбаьхьаллин литературин башхаллаш къасто Тамар, йешначун критически мах хадо а, анализ а говзалла кхоллар, литературин говзарехь гайтина дахаран исбаьхьаллин дуьненах кхетар.

ЖамI: доьшуш волчо \ йолчо карадерзадо, маьна а доккхуш, диканиг къастош, йешар, текстах кхета, кхечу тайпанийн текстех къасто Тема, интеллектуальни ойла йарца йешаран хьокьехь хиллачу дуьхьарлера синхаамашка йухахьажар.

Классийн предметийн жамIаш

5 класс:

- Россин кхидолчу къаьмнийн культуришца йолчу диалоган контекстехь нохчийн къоман оздангаллин мах хадо таро лун нохчийн халкъан а, литературин а туьйранин, кичанийн проблематика билгалйаккхар, говзаршкахь Даймакх а, Иаламах а лаьцна чукъуйлу ойланехь нохчийн къоман культури а, оздангаллин а коьртачу мехаллах кхетар.
- Россин къаьмнийн культурийн контексташкахь нохчийн фольклоран а, литературин а, культури а хазнех йуьхьанцара сингар хилар, говзаршкахь доьзалин мехаллашкахь къаьстачу нохчийн халкъан ламастех кхетам хилар;
- нохчийн халкъан амалх а, нохчийн меттан а, къамелан а башхаллах йуьхьанцара кхетам хилар;
- Тѐхьажадечу хаттарийн буха Тѐхь фольклоран а, литературин а текстан маьнин анализ йан хаарш хила; хьехархочун куьйгаллица хаттаршна жопаш лучу форматехь историко-культури комментареш а, шен тексташ а кхолла, исбаьхьаллин искусствон говзарш кхечу искусствон говзаршна дуьхьалхитто а, шен пайдехь хин йолу говзарш харжа Тама.
- проектни-талламан Гуллакхаллин хьокьехь йуьхьанцара сингар хила, цуьнан жамIаш и дадовзийта а, тайп-тайпана информацийн хьостанашца болха бан хаарш хила а.

6 класс:

- Кхидолчу тайп-тайпана къаьмнийн турпалаллин эпосца йолчу диалоган контекстехь нохчийн къоман оздангаллин мах хадо таро лун нохчийн иллин (эпически эшарийн), наьрт-аьрстхойн дийцарийн, туьйранин а, нохчийн литературин проблематика билгалйаккхар, тематикин а, проблематикин а, вастийн а тѐганехь царна йуккьехь зѐ таса;
- Даймехкан Иаламах а, Даймакх а лаьцначу говзаршкахь нохчийн къоман синкхетаман коьрта культури а, оздангаллин а мехаллаш йовзар;
- Даймакх а, нохчийн доьзалх а лаьцначу говзаршкахь Россин къаьмнийн культурийн контексташкахь нохчийн литературин меттиг къасто хууш хила.
- нохчийн къоман амалх, «йахь», «сий», «Даймохк безар», «баккхийнаш ларар», царех тарра долу нохчийн къоман гиллакх-оздангаллин координатех долу кхийолчу мехаллах а, нохчийн меттан а, ненан меттан къамелан хазнех йуьхьанцара кхетам хила,
- Тѐхьажадечу хаттарийн йа кховдайечу плана буха Тѐхь фольклоран а, литературин а текстан маьнин анализ йан хаарш хила, хаттаршна жопаш лучу форматехь историко-культури комментареш а, шен тексташ а кхолла, поэтически текстан

анализ йан а, турпалхочун амал къасто а, хъехархочун куьйгаллица, исбаьхьаллин искусствон говзарш кхечу искусствон говзаршна дуюьхалхитто а, шен пайдехь хин йолу говзарш харжа Iама.

- проектни-талламан гIуллакхалла дIадахьа йуьхьанцара говзалла хила, цуьнан жамIаш дIадовзийта а, тайп-тайпана информацийн хьостанашца болха бан коьрта хаарш хила а, царна презентаци йан говзалла хила а.

7 класс:

- нохчийн халкъан эшарийн (исторически, лирически) проблематика билгалйаккха, ша-тайпана башхаллех кхета, нохчийн халкъан оьздангаллин мах хадорехь нохчийн литературин фольклоран сюжета а, мукьамаш билгалбаха, Даймехкан Iаламах а, Даймахках а лаьцначу говзаршкахь нохчийн къоман синкхетаман коьрта культури а, оьздангаллин а мехаллаш йовзар;

- Даймахках а, нохчийн доьзалх а лаьцначу говзаршкахь Россин къаьмнийн культурийн контексташкахь нохчийн литературин меттиг къасто хууш хила.

- нохчийн къоман амалх а Даймохк ларбарх лаьцна йолчу говзаршкахь нохчийн патриотизман буха а, доьналлех а, бакхийчеран проблемех а, нохчийн меттан а шатайпаналлех кхетам хила;

- кховдайечу плана буха тIехь фольклоран а, литературин а текстан маьIнин анализ йан хаарш хила, исбаьхьаллин текст йешархочунна, вайзаманхочунна авторо беш кхайкхам санна лара, турпалхойн васташ дустаран форматехь историко-культурин комментарий а, шен тексташ а кхолла, проблемин хаттаршна жопаш дала, хъехархочун куьйгаллица исбаьхьаллин искусствон говзарш кхечу искусствон говзаршна дуюьхалхитто а, шен пайдехь хин йолу говзарш харжа Iама.

- проектни-талламан гIуллакхалла дIадахьа хаа, цуьнан жамIаш дIадовзийта а, тайп-тайпана информацийн хьостанашца болха бан коьрта хаарш хила а, царна презентаци йан говзалла хила а.

8 класс:

- нохчийн халкъан оьздангаллин мах хадо таро лун тайп-тайпана жанрийн говзарийн проблематика а, оьздангаллин ша тайпа башхалла билгалйаккха, Даймехкан Iаламах а, Даймахках а лаьцначу говзаршкахь нохчийн къоман синкхетаман коьрта культури а, оьздангаллин а мехаллаш йовзар;

- Даймахках а, нохчийн доьзалх а лаьцначу говзаршкахь Россин къаьмнийн культурийн контексташкахь нохчийн литературин меттиг къасто хууш хила.

- нохчийн къоман амалх кхетам хила, нохчичо къоман синкхетам ларбеш хиларх а, кхиаран мур хала хиларх а, нохчийн поэзин маттах а кхетам хила;

- фольклоран а, литературин а текстан оьздангаллин анализ йан хаарш хила, исбаьхьаллин текст йешархочунна вайзаманхочунна авторо беш кхайкхам санна лара, йаьржина историко-культурин комментарий а, эпизодан анализ йаран форматехь шен тексташ а кхолла, проблемин хаттаршна жопаш дала, исбаьхьаллин искусствон говзарш кхечу искусствон говзаршна дуюьхалхитто а, шен пайдехь хин йолу говзарш харжа Iама.

- проектни-талламан гIуллакхалла дIадахьа хаа, цуьнан жамIаш дIадовзийта а, тайп-тайпана информацийн хьостанашца болха бан коьрта хаарш хила а, царна презентаци йан говзалла хила а.

9 класс:

- проблематика къасто а, нохчин къоман оьздангаллин идеалех лаьцна сингар кхиорна тайп-тайпана жарнрийн а, муьрийн а говзарийн эстетически шатайпаналлех кхета, исбаьхьаллин дешан материала тIехь нохчийн къоман синкхетаман коьртачу культури а, оьздангаллин а маьIнех кхета;

- Россин къаьмнийн культурийн контекстехь нохчийн литературин а,

культурин а синьобздангаллин а, культурун-обздангаллин а мехаллех кхетап хила;

- исбаьхьаллин говзаран кепан а, чулацаман цхьаалла ойна йеш теглар, шен йешархочун ассоциацийн теглар дахлоттор, исбаьхьаллин текстан эстетически анализ йан хаарш хила, исбаьхьаллин текст йаьржина историко-культурин комментареш а, тайп-тайпанчу форматехь йаран форматехь шен тексташ а кхолла, исбаьхьаллин искусствон говзарш дьухьалхитто а, ша а шен цахь йеша говзарийн гуо кхолла а, исбаьхьаллин литература йешаран перспективе йолу лалашо кьасто а;

- проектни-талламан гуллакхалла кхочушдан, цуьнан жамлаш дадовзийта а, тайп-тайпана информацийн хьостанашца болха бан коьрта хаарш хила а, царна презентаци йан говзалла хила а.

9 классан арахецархочунна хаьа:

1. Говзаран тема а, коьрта ойна а, коьрта лоттабаккхам а кьасто (5-6 классаш);
2. Сюжет йухайийца, фабула йаккха, йухайийцаран тайп-тайпана гирсех пайдаэца а (5-6 классаш), композицин башхаллаш билгалйаха а (6-7 классаш);
3. Персонажаш-турпалхойн амалийн сурт лотто, церан дустанан башхаллаш йало (5-6 классаш), персонажийн система мах хадо (6-7 классаш);
4. Йаздархочун кхоллараллин амалца богу коьрта гайтаран-исбаьхьаллин гирсаш лаха, церан исбаьхьаллин функцеш билгалйаха (6-7 классаш), йаздархочун меттан а, хотлан а башхаллаш кьасто (8-9 классаш);
5. Исбаьхьаллин говзаран жанрийн, тайпанийн специфика билгалйаккха (7-9 классаш);
6. Говзарийн обздангаллин-философин а, йукьараллин-исторически а, эстетически а проблематикех гар кхето (8-9 классаш);
7. Говзаршкахь исбаьхьаллин элемента кьасто а, царна йукьара уьйр гучайаккха а (5-7 классаш); тайп-тайпана жанрийн литературин говзарийн анализ йан (8-9 классаш);
8. Турпалхошца а, хиламашца а йолу авторан йукьаметтиг билгалйаккха (хлора классехь шен теглане хьаьжжана);
9. Коьртачу теоретикин-литературин терминех а, кхетамех а пайдаэца (хлора классехь – оцу классехь ламийнчу терминех пайдаэца хаар);
10. Исбаьхьаллин говзаре йолу шен йукьаметтиг дахаййта; шена хетачун аргументаци йан (хлора классехь – шен теглане хьаьжжана);
11. Хиттийнчу хаттаршна шуьйра барта йа йозанан жоп дала (хлора классехь - шен теглане хьаьжжана), дешаран дискуссеш дайахьа (7-9 классаш);
12. Сочинени, эссе, хьалхе кхайкхийнчу литературин йа публицистикин тема леринчу проектана материал лаха, карийна информацех пайдаэца (хлора классехь – шен теглане хьаьжжана);
13. Исбаьхьаллин литературин говзарш исбаьхьа йеша, говзаре йолу шен йукьаметтиг а дла а гойтуш (5-9 классаш);
14. Дешаран хаамийн хьаьрмехь оьшург лаха хаа (7-8 классаш) энциклопедешца, дошамашца, справочникашца, леринчу литературица болх бан (8-9 классаш), библиотекин каталогех, библиографически гойтургех, Интернет лахаран системех пайдаэца (хлора классехь – шен теглане хьаьжжана).

ТЕМАТИКИН ПЛАНИРОВАНИ

5 класс (68 с.)

Тема а, чулацам а	Дешархойн гУллакхаллин коьртачу тайпанан башхалла
<i>Халкъан барта кхолларалла –10 с.</i>	
<p>Нохчийн халкъан туьйра «Кхо ваша» «Тамашийна олхазар». «Кхо ваша а, саьрмик». «Добьшуш хилла кІант. «Барзо Іахарца мохк кьовсар». Малые жанры фольклора: пословицы, загадки. Фольклоран кегий жанраш: кицанаш, хІетал-металш. Нохчийн халкъан туьйранаш. Туьйранаш кхаа тобане декъар: Іер-дахаран, тамашийна, дийнатех лаьцна туьйранаш. Нохчийн халкъан туьйра «Кхо ваша». Тамашийнчу туьйранин элементаш. Іер-дахаран темица догІу туьйра «Тамашена олхазар». Туьйранан йукъараллин мукъамаш. Миска нах а, элан тайпанан нах а дуьхь-дуьхьалхІиттор. «Борз а Іахар а» - дийнатех лаьцна туьйра. ХІокху тайпана туьйранашкахь персонажаш йукъахь цІейаххана персонаж цхьогал хуьлу.Цхьогал нохчийн туьйранашкахь шина агІор гойту. Цхьадолчу туьйранашкахь иза мекара, хІиллане экха, аьшпанча, хьесталург санна гахь а, ткъа кхечу туьйранашкахь - иза хьекъале, хІуманна кархдолуш тІах-аьлла дийнат ду. Ча а, Борз а, мелхо, - сонта, Іовдал, кІиллу ду. Дукхяхьолахь, уьш цхьам-цхьамма Іехийна, кхерийна уьдуш йа дойъуш нисло. Лом а, ЦІоькбалом а туьйранашкахь уггаре нуьцкъала дийнаташ санна гойту, церан вастехь къаьста кьиза Іазапхо. Цара олалла до массо а дийнаташна тІехь.</p>	<p>Іаматан декъана лерина теоретикин статьян историкин-культурин информаци йеша, кхета, йийцаре йан. Кицанаш исбаьхьа деша. Аналитически къамелехь дакъалацар. Тайп-тайпана къаьмнийн кицанаш а, хІетал-металш а дуьхь-дуьхьалхІитторан анализ дІайахьар. Туьйранаш исбаьхьа деша, цу хьокъехь, ролешка доькъуш а, царах кхета а. йухайийцаран тайп-тайпана кепаш карайерзо. Дащца болх бан а, цу хьокъехь, историкин-культурин коментари хІотто а. ЦхьаьнайогІучу тайп-тайпана къаьмнийн туьйранин, фольклоран, литературин туьйранин персонажийн васташ а, тематика а дуьхь-дуьхьалхІотто.</p>

<p>Дийнатех лаьцначу туйранашкахь аллегорическ йалорца гойту адамиин кхачамбацарш. Цу меттигашкахь дийнатийн леларех пайдаоьцу адамиин амалшкахь долу анташ, сиркхонаш Юрайохуш. Иштта йолчу говзаршкахь коьрта долчу декъана, юмор, ирони хуьлу.</p> <p>Литературин теори: фольклор, фантастикин элементаш, туйранин поэтика (терминаш ца йалош), туйра жанр санна, туйранин тайпанаш, туйранин композици, дустарш, йухааларш, дӀадолор, чаккхе, туйранин кульминаци, гипербола, эпитет, туйранин вариантла.</p>	
<p><i>Нохчийн йаздархойн говзарш – 46 с.</i> <i>Литературин туйранаш – 6 ч.</i></p>	
<p>Саидов Б. «Майра кӀант Сулима» (дацдина). Хьанал кьинхьегам а, дикалла а, адамиин дахарехь оцу кхетамийн маӀна, хьолахойн саьхаралла а, мекаралла а йемалӀар. Туйранехь йолчу догдикалла а, кьинхетам а, оьздангалла а хастор.</p> <p>Мусаев М. «Цен маьхьси» Хьекьал мекараллел а, сонталлел а лакхара хилар тӀечӀагӀдар. Нахана даьккхинчу оьрна чу ша вужу. Цунах терра долчу оьрсийн туйранца уьйр. Туйранехь йолу юмор.</p> <p>. Гацаев С. «Чкьобрдиг» (дацдина). Халкъан васта буха тӀехь кхоьллина туйра. Чкьобрдигаца жьбра-бабин кьийсам -дахар дуьхьа кьийсам. Жьбра-бабин тӀехь баьккхина толам а, шена тӀехь баьккхинарг а.</p> <p>Исмаилов А. «Бирдолаг». Туйранан философин маӀна. Туйранехь цакхооран а, тешаме хиларан а тема. Туйранан цхьайолчу персонажийн шех бӀобулуш хиларан амал йемалӀар. Сен ницкъ, майралла,</p>	<p>. Таматан декъана лерина теоретикин статья информаци йеша, кхета, йийцаре йан</p> <p>Литературин туйранин текст исбаьхьа йеша а, цунах дика кхета а.</p> <p>Дийцаран фантастикин дӀахӀоттам кхуллу исбаьхьаллин гӀирсаш билгалбаха.</p> <p>Фольклоран говзаршна туйра а, дийцар а мел герга ду кьастор.</p> <p>Дашца болх бан.</p> <p>Барта йа йозанца хаттаршна жьопаш дала (цитированех пайда а оьцуш).</p> <p>Текстан анализ йеш коллективан диалогехь дакъалаца.</p> <p>Тайп-тайпана йухайийцаран кепаш карайерзо.</p> <p>Тематикаца герга йолу говзарш дуьхь-дуьхьалхӀитто.</p> <p>Таматан гайтаран материалца болх бан.</p> <p>Сочинени йазйан кечвала / кечйала.</p>

<p>догдикалла, оздангалла, цхьогаллан хИлла, бирдолагийн шалхалла. Дикано вуо эшор.</p> <p>.</p> <p><i>Литературин теори: Литературин туйра. Халкъан туйранах литературин туйра къастар, фантастикин элементаш, гипербола, эпитет, туйранийн варианталла, диалог, монолог, туйранашкахъ йолу оздангаллин кепаш</i></p>	
<p><i>XX бIешаран литература – 33 с.</i></p>	
<p>Бадурев С. «Зайнди» (дийцар). Дийцарехъ болу оздангаллин кхетамаш, дийцаран сюжет а, вастийн система а.</p> <p>Мамакаев М. «Баппа» (дийцар). <i>Литературин теори: дийцаран жанр, сюжет, васт.</i></p> <p>Лаха-Невре I. Мамакаевн музей чу виртуальни экскурси йар.</p> <p>Мамакаев I. «Садаържаш» (стихотворени). Сахилар гайтарехъ йаздархочун говзалла.</p> <p>Сулаев М. «Ламанан хи» / « (стихотворени).</p> <p>Йаздархочун биографи. Жимачу а, боккхачу а Даймахке безам кхиор.</p> <p>Гайсултанов I. «Кегий йийсарш» («Александр Чеченский» цIе йолчу поведа йукъара кийсак).</p> <p>Теман шерийн трагеди. Нохчийн къоман исторически дIадахнарг</p> <p>Сулейманов А. «Борз ю угIуш» / (стихотворени).</p> <p>Олхазаран-КIотара Сулейманов Ахьмадан музей чу виртуальни экскурси йар.</p> <p>Шегахъ нехан гIуллакхе хьажаран гIиллакх а, догдикалла кхиор.</p> <p>Саракаев Х. «Баьпкан чкъуйриг» /</p>	<p>Поэтийн а, йаздархойн а биографин факташ йовзийтар.</p> <p>Байтийн а, прозин а текстах шовкъе вола/йола а, исбаьхьа йеша а.</p> <p>Йешначух шен йешаран йукъаметтиг гайта.</p> <p>Говзаран тема, проблематика, идейн-исбаьхьаллин чулацам билгалбаккха.</p> <p>.Ламатан декъана лерина теоретикин статьян информаци йеша, кхета, йийцаре йан.</p> <p>Дашца болх бан. Барта йа йозанца хаттаршна жопаш дала (цитированех пайда а оьцуш.)</p> <p>Текстан анализ йеш коллективан диалогехъ дакъалаца.</p> <p>Тайп-тайпана йухайийцаран кепаш карайерзо.</p> <p>. Тематикица герга йолу говзарш дуюхъ-уюхьалхIитто.</p> <p>Дашца болх бан, исбаьхьаллин гайтаран гIирсаш гучабаха.</p> <p>Текстехъ коьрта дешнаш а, церан символически а, хIуманийн йукъара уйраш а гучайаха.</p> <p>Ламатан гайтаран материалца болх бан.</p> <p>Прозин текстийн йоцца йухадийцар хIоттор.</p> <p>Дийцаран коьртачу турпалхочун вастан амалш билгалйаха.</p> <p>Байтийн тематически цхьаалла къастор.</p> <p>Лирически говзаршкахъ исбаьхьаллин гайтаран гIирсаш гучабахар (эпитет, синедерзор, дустар).</p> <p>Стихотворенин йуьхьанцара анализан йозанан белхаш кхочушбан.</p> <p>Стихотворенеш дагахъ Iамо.</p> <p>Эпически говзар йухайийца (йоцца, ма-йарра, харжа а хоржуш). План хIотто. Сюжет а,</p>

<p>(дийцар). Ялтин тІалам бан безаран ойла тЕчІагІйар. Окуев Ш. «Лаьмнашкахь суьйре». «Лаьттан дай» це йолчу гулар йукъара) Даймахке а, Іаламе а безам кхиор. Поэтан исбаьхьаллин говзалла. <i>Литературин теори: пейзаж, эпитет, аллитераци (гайттар кхиор).</i> Ахмадов І. «Кьонахалла» / (дийцар). Кхиазхочун амал дІахІоттар, ша шена тІехь толам. Арсанукаев Ш. «Баьпкан юьхк» / « (стихотворени). Вовшашца кьинхетаме хиларе кхайкхам, Іаламо лучунна а, адаман кьинхьегамна а тІалам бар, Кагерманов Д. «ДоттагІалла» / (дийцар). Бераллехь дуьйна кхетош-кхиор оьшуш хилар. Сатуев Хь. «Лаьмнийн кьоналла» (стихотворени). Іалам поэтан кхетамехь а, исбаьхьаллин гайтарехь а. Махмаев Ж. «Буьйсанан гІулчаш» / (дийцар). Беран синдуьне. Кхиазхочун кхиарехь драматически момент а, мах боцу зедалар а. Амаев В.-Хь. «Малх чубаре хьобжура иза» (дийцар). Диц ца лун шераш. Махкахдахаран сингаттаме суьрташ. Беран чохьярчу дуьненан гайтаран говзалла. Дикаев М. «БІаьстенан аматаш (стихотворени). Іаламан хазалла. Исбаьхьалла. Эстетика а, этика а (Іалам а, кьинхьегам а хастор). <i>Литературин теори: дустар, эпитеташ, метафораи, пейзаж.</i> Ахмадов М. «Ушурма волчохь, хьошалгІахь» (дийцар). Шайх Мансуран йуьхьшано нохчийн исторехь дІалоцу меттиг</p>	<p>тематикин шатайпаналла билгалйаккхар. Говзаран тема а, коьрта ойла а, коьрта конфликт а билгалйаккхар.</p>
--	---

<p>Турпалхочун синъобздангаллин амат. Къинхетаман а, доглазаран а тема тАмна а, машарна а дуьхьалхЮттор. Берий обмарехула историн хиламаш йухаметгахЮттор. Говзаран самукъане дАдолор.</p>	
<p><i>XXI бешаран литература – 7 с.</i></p>	
<p>Рашидов Ш. Стихотворени «Нана- Нохчийчоь» Пом дАбаьллачул тАьхьа Нохчийчоь метгахЮттор. ГАланаш, йарташ йухаметгахЮттор. Республикин бахархойн сирла йахьаш. Текхуьу чкъор шен къоман синмехаллашна марздар. Стихотворенин ритм синъайъаме хьал гайтаран гИрс санна. Бексултанов М. «Цакхетта хестор» (дийцар). Аламан дуьне тАлам беш йукъаметтиг латторан хьашт. Хатуев I.-Хь. «Нохчийн мотт»/ (стихотворени). Адаман дахарехь ненан меттан дешан, ненан меттан къамелан хазалла. Хандешан кепийн шорталла. Ритмикин а, рифмин а башхалла. <i>Литературин теори: ритм, рифма.</i> Мусаев С.М. «Хьайбанан чам»/ (дийцар). Депортацехь нохчийн доьзалан халачу дахарх лаьцна дийцар. Бер доккха хилар. Берийн журнал «СтелаАад»: журналан специфика, жанраш, рубрика, тексташца болх бар.</p>	<p>Поэтийн а, йаздархойн а биографин факташ йовзийтар. Байтийн а, прозин а текстах шовкъе вола/йола а, исбаьхьа йеша а. Йешначух шен йешаран йукъаметтиг гайта. Говзаран тема, проблематика, идейн- исбаьхьаллин чулацам билгалбаккха. Аматан декъана лерина теоретикин статьян информаци йеша, кхета, йийцаре йан. Дашца болх бан. Барта йа йозанца хаттаршна жобпаш дала (цитированех пайда а оьцуш.) Текстан анализ йеш коллективан диалогехь дакъалаца. Тайп-тайпана йухайийцаран кепаш карайерзо. Тематически герга йолу говзарш хИтто. Дашца болх бан, исбаьхьаллин гайтаран гИрсаш гучабаха. Текстехь коьрта дешнаш а, церан символически а, хЛуманийн йукъара уьйраш а гучайаха. Аматан гайтаран материалца болх бан. Прозин текстийн йоцца йухадийцар хЮттор. Дийцаран коьртачу турпалхочун вастан амалш билгалйаха. Байтийн тематически цхьаалла къастор. Лирически говзаршкахь исбаьхьаллин гайтаран гИрсаш гучабахар (эпитет, синедерзор, дустар). Стихотворенин йуьхьанцара анализан йозанан белхаш кхочушбан. Стихотворенеш дагахь Амо. Эпически говзар йухайийца (йоцца, ма-йарра, харжа а хоржуш). План хЮтто. Сюжет а, тематикин шатайпаналла билгалйаккхар. Говзаран тема а, коьрта оила а, коьрта конфликт а билгалйаккхар.</p>
<p><i>Кхечу къаьмнийн литература – 1 с.</i></p>	

Лермонтов М. «Кавказ» (гочийнарг Сулаев М.). Кавказан исбаьхьалла, хЮкху махке болу безам хастор, культуруеш йукъара диалог.	Тема къастор. Лирически говзаршкахь исбаьхьаллин гайтаран гИрсаш гучабахар (эпитет, синедерзор, дустар). Стихотворенин йуьхьанцара анализан йозанан белхаш кхочушбан. Стихотворенеш дагахь Јамо.
<i>Резервера сахьташ - 12</i>	

6 класс (68 с.)

Тема а, чулацам а	Дешархойн гІуллакхаллин коьртачу кепийн башхалла.
<i>Халкъан барта кхолларалла – 7 ч.</i>	
«Нарт-орстхойн паччахь Наураз» / «Ницкъ болу Солса» «Гермачигара наьрташ» «Наьрт-аьрстхой кхерор» Исторехь баьхначу наха лелийнчу гІуллакхех, историн хиламех лаьцна дийцарш. Турпала меттигех лаьцна дийцарш (йурт, лам, дукъ). Наьрт-аьрстхойх лаьцна дийцарш. Халкъо наьрт-аьрстхойшца латтийна кьийсам. Латта къуйсуш къоман векалша наьрт-аьрстхойшца латтийна психологически а, хьекъале а кьийсам. <i>Литературин теори:</i> наьртийн эпос, гипербола, дустар, синедерзор, йухааларш.	Јаматан декъана лерина теоретикин статьян информаци йеша, кхета, йийцаре йан; Фольклоран текстийн фрагменташ исбаьхьа йеша, цу хьокъехь, ролешка йокъуш а, царех кхета а Дашца болх бан а, историкин-культурин комментарн хЮтто а. Наьртийн эпосан говзариин эпизодаш йухайийцаран тайп-тайпана кепаш карайерзо. Чулацаман хаттаршна жобпаш дала. Говзаран тема, идей билгалйаккха Нохчийн эпосан турпалхойн, Россин къаьмнийн эпосийн турпалхошца дустаран анализ дІайахьар, иштта тематика герга йолчу стихотворенийн а. говзариин турпалш вовшашца.
<i>Нохчийн йаздархойн говзарш – 48 с.</i>	
Гайсултанов І. «Нийса кхиэл», «Барзо амалш ца хуйцу» (басня). Йукъараллин проблематика. Бакъдерг – лекха ду харцдолчул. ДогцІеначу белхахочун хьекъал а, кхетам а. Сатуев Хь. «Јоммий, цхьогаллий» / (басня). Баснийн дидактикин хьажам. Баснешкахь адаман синсакхталлаш Јорайахар. І. Гайсултановн, Х.	Йаздархочун а биографин факташ йовзийтар. Сюжет, проблематика, тематика, меттан гайтаран гИрс билгалйоккхуш йеша а, анализ йан а. Јаматан декъана лерина теоретикин статьян историкин-культурин информаци йеша, кхета, йийцаре йан. Текстан фрагменташ исбаьхьа йеша, цу хьокъехь, ролешца а, дагахь а, иракарахЮьттина текстах кхета а. Дашца болх бан а, историкин-культурин комментарн хЮтто а.

<p>Сатуевн, И. Крыловн. баснийн цхъатералла а, белла а. Баснийн сюжет. Мораль. Аллегиори. <i>Литературин теори: баснин жанр, аллегиори, мораль. Баснин персонажаш.</i></p> <p>Ошаев Х. «Чайра» (дийцар).</p> <p>Шен Даймахках, ден кхерчах къастийнчу турпалхочун безам. <i>Литературин теори: литературин турпалхо.</i></p> <p>Мамакаев I. «Дагалецамаш» Поэтан Иаламе болу безам. ЙогIур йолчу хазачу заманах лаьцна ойланаш, синхаамаш. <i>Литературин теори: поэмин жанр, автобиографин говзар.</i></p> <p>Сайдуллаев Х. «Ненан Ёаьрхиш» / (поэма). Даймохк ларбар – стеган деза декхар. Сийн а, оьшучун а проблема йеллар. КIентан а, ненан а доьналла.</p> <p>Сулаев М.«КIанте» (стихотворени). Кьоман Иадаташна тешаме хила. Сий, собар, дош лардар кхиор.</p> <p>Эдилов Х. «Ненан безам» (стихотворени). Дахаре, Иаламе, нене болу поэтан безам.</p> <p>Джунаидов А. «Белхи». (дийцар). Дийцарехь йаздина гойту цIа деш а, йалта гулдеш а иштта кхин дIа долчу гIуллакхашкахь белхи баран ламастан маIна. Кьинхьегаман а, вовшийн гIо даран а тема. Оьздангаллин категореш: догдикалла, кьинхетам. ПIаьхенийн уьйр. <i>Литературин теори: Турпалхойн къамел даран башхалла. Сюжет (йуьхьанцара гайтар).</i></p>	<p>Йешначух шен йешаран йукьаметтиг гайта. Говзаран тема, проблематика, идейн-исбаьхьаллин чулацам билгалбаккха. Тайп-тайпана йухайийцаран кепаш карайерзо. Сочинени йазйаран кечам бар. Исбаьхьаллин говзаран анализ йан. Фольклоран а, нохчийн а, оьрсийн а, кхечу пачхьалкхан къаьмнийн а литературийн тематически гергара говзарш хIиттор. Литературин говзаран цIеран маIна билгалдаккхар. Беламе эффект кхуллу дакьош къасто. Иаматан гайтаран материалца болх бан. Дийцаран план хIотто. Говзаран турпалхойн амал гайта (портрет, лелар, амалан башхаллаш и.кх.дI. а). Йешначу говзарх лаьцна хетарг йазйар. Поэтически исбаьхьаллин тексташ дуьхь-дуьхьалхIитто, цу хьокьехь кхечу искусствон говзаршца цхьаьна а. Стихотворени дагахь Iамо. Стихотворенин йуьхьанцара анализан йозанан белхаш кхочушбан. Дошамашца болх бан хаа, ширделлачу дешнийн а, аларийн а маIна билгалдаккха. Авторан персонажашца йолу йукьаметтиг гучайоккху дакьойн анализ йан. Дийцаран шовкье дIахIоттам кхуллу исбаьхьаллин гIирсаш билгалбаха. Говзаран турпалхошца йолу шен йукьаметтиг аргументаш йалош йийцар. Говзарийн коьрта турпалхой амал къастор. Говзаршкахь пейзажан сурт хIотторан маIна билгалдаккхар. Теманех цхьанна сочинени йазйан йа проблемех лаьцна йозанан жоп дала. Пейзажан суьртийн адаман синан хьолаца а, дог-ойланца йолу йукьаметтиг билгалйаккха. Йаздархочун кхоллараллин амалца богIу исбаьхьа гайтаран коьрта гIирсаш каро, исбаьхьа функцеш билгалйаха. Коллективан дешаран проект кхочушйарехь дакьалаца.</p>
---	--

<p>Айдамиров А. «Вина мохк» Меската Айдамиров Абузаран цИйнан музей чу виртуальни экскурси йар. Шен Даймахках воккхаверан синхаам кхиор. Даймохк дарба хиларх тешар а, ирс а, Даймохк а цхъаьнадозуш ду.</p> <p><i>Литературин теори.: эпитет, метафора, инверси.</i></p> <p>Ахматова Р. «Ма хала ду цунах кхета» (стихотворени). Галамах самукъадалар. Шен дай баъхначу латгах воккхаверан синхаам кхиор.</p> <p>Саракаев Хь. «Ирсе баърхиш» (дийцар). Ненан безаман ницкъ сийлахь хилар тПечIагIдар. Добзалехь йолу йукъаметтигаш.</p> <p>Арсанукаев Ш. «Мохкбегор» «(стихотворени). Шен махкахь бохам хиллачарна лирически турпалхо гЮьнна ван кийча хилар.</p> <p>Окуев Ш. «Баъсте» (стихотворени). Даймехкан суьрташ. Даймахкаца боьзна поэтан синхаамаш. <i>Литературин теори.: синедерзор, инверси.</i></p> <p>Кибиев М. «Меттан сий» (стихотворени). Ненан меттан маьIна. Меттан ницкъ а, сий а. Ненан маттах воккхавер кхиор.</p> <p>Дикаев М. «Сан бахам». (стихотворени). Дахаран маьIнех а, оьздангаллин мехаллех а, йуьхьшен синьоьздангаллин дIахIоттамехь</p>	
--	--

<p>поэзин а, лиро-эпически эшарийн иллин а маџнех а йолу поэтан ойланаш.</p> <p><i>Литературин теори.: метафора, исбаъхъа гайтаран гИрсаиш.</i></p> <p>Рашидов Ш. «Ломара цџе» (стихотворени) Дайн доттагІаллина а, ламасташна а тешаме хилар. Харжам баран бакъо.</p> <p>Мамакаев Э. «ХІорд» (стихотворени). Стихотворенин философин маџна. Дахаран маџнех лаьцна лирически турпалхочун ойланаш а, синхаамаш. А. Пушкинан а “К морю” стихотвореница Э. Мамакаевн стихотворени йустар.</p> <p>Махмаев Ж. «Іаържачу баьпкан юьхк».</p> <p>Дакаев С. «Тамех ловзар” (стихотворени) Берийн ловзаран кепехъ а тІом цабезар. Машаре кхайкхар.</p> <p>Бексултанов М. «Некълацар» / (дийцар). Тџекхууьчу чкъуро ламасташ дІатасар. Баккхийчеран а, къоначеран синъэкамалла. Къоман ламасташ лардарх а, лелорх а лаьцна къамел.</p> <p>Ахмадов М. «Телефон» (дийцар). Жимачу турпалхочун дахар а, дуьне а, доттагІчун гІо дан кийча хилар. Берийн а, баккхийчеран а йукъаметтигаллин проблема.</p> <p>Мусаев С. «Даймахке боьду некъ». (дийцар). Даймехкан тема. Сахьийзар. Генарчу махкахъ а шен орамаш бицбала йиш цахилар. Нехан мохк берийн бІаьргашца. Деден а, ден а</p>	
--	--

<p>дийцарийн гЮьнца ширачу замане экскурс йар, тЕкхуьучу чкьуран бакхийчаьрца йолу уьйр. Адамийн йукъара а, къаьмнийн а мехаллаш. Тайп-тайпана къаьмнийн ламасташ дустар. Культурин диалог.</p> <p>Курумова С. «Шовданехь». (дийцар). Халонаш эшор. Амалан къарцайалар, добналла кхиор. КЕнтан а, жАалин а йукъахь долу доттаГалла, тешам.</p>	
<p><i>Кхечу къаьмнийн литература – Ис.</i></p>	
<p>Важа Пшавела. «Хьозалдиг». / (дийцар).</p>	<p>Йаздархочун а биографин факташ йовзийтар. Сюжет, проблематика, тематика, меттан гайтаран гИрс билгалйоккхуш йеша а, анализ йан а Ааматан декъана лерина теоретикин статья историкин-культурин информаци йеша, кхета, йийцаре йан. Текстан фрагменташ исбаьхьа йеша, цу хьокъехь, ролешца а, дагахь а, иракарахЮьттина текстах кхета а. Дашца болх бан а, историкин-культурин комментари хЮотто а. Йешначух шен йешаран йукъаметтиг гайта. Говзаран тема, проблематика, идейн- исбаьхьаллин чулацам билгалбаккха. Тайп-тайпана йухайийцаран кепаш карайерзо. Исбаьхьаллин говзаран анализ йан. Фольклоран а, нохчийн а, оьрсийн а, кхечу пачхьалкхан къаьмнийн а литературийн тематически гергара говзарш хИиттор. Литературин говзаран цЕран маЪна билгалдаккхар. Ааматан гайтаран материалца болх бан. Дийцаран план хЮотто. Говзаран турпалхойн амал гайта (портрет, лелар, амалан башхаллаш и.кх.дI. а). Йешначу говзарх лаьцна хетарг йазйар. Дошамашца болх бан хаа, ширделлачу дешнийн а, аларийн а маЪна билгалдаккха. Авторан персонажашца йолу йукъаметтиг гучайоккху дакъойн анализ йан. Дийцаран шовкъе дIахЮоттам кхуллу исбаьхьаллин гИрсаш билгалбаха. Говзаран турпалхошца йолу шен йукъаметтиг аргументаш йалош йийцар.</p>

	<p>Говзарийн коьрта турпалхой амал къастор. Говзаршкахь пейзажан сурт хЮтторан маЪна билгалдаккхар.</p> <p>Пейзажан суьртийн адаман синан хьолаца а, дог-ойланца йолу йукъаметтиг билгалйаккха.</p> <p>Йаздархочун кхоллараллин амалца боГу исбаьхьа гайтаран коьрта гИрсаш каро, исбаьхьа функцеш билгалйаха.</p>
<i>Резервера сахьташ - 12</i>	

7 класс (68 с.)

Тема а, чулацам а	Дешархойн гУллакхаллин коьртачу кепийн башхалла.
<i>Халкъан барта кхолларалла – 4 с</i>	
<p>«Дади-юрт» «Нохчийн шира илли» «Сай» Турпала йурт ларйарх а, халкъан бахойх лаьцна турпалаллин илли. Парабевлла бевзачу иллиалархоша олу иллига ладогIар. Исторически факташ йустар. Эшаран коьрта мукъам гучабаккхар. Паччахьан заманера халачу а, сингаттамечу а дахарх лаьцна лирически эшарш.</p> <p><i>Литературин теори: исторически эшар, лирически эшар, синедерзор.</i></p>	<p>Аматан декъана лерина теоретикин статьян историкин-культурин информаци йеша, кхета, йийцаре йан.</p> <p>Шовкъе кхета а, ХБКх говзарш исбаьхьа йеша а. Церан тематикин шатайпаналла билгалдаккха. Лексически а, историко-культурин а комментарий хИтто.</p> <p>Иллин жанран тема, идей, идейн-исбаьхьаллин чулацам, исбаьхьа а, композицин башхаллаш билгалйаха.</p> <p>Иллин текст йухайийца (йоцца, ма-йарра, йукъ-йукъара). Барта йа йозанца хаттаршна жоп дала (цитированех пайда а оьцуш. Коллективан диалогехь дакъалаца.</p> <p>Сюжетан, тематикин, идейн-исбаьхьаллин чулацаман анализ йан, композицин башхаллаш билгалйаха.</p> <p>Турпалхойн амал билгалйаккха, церан васташ кхолларан гИрсаш гучабаха. Йозанца проблемин хаттарна жоп дала.</p> <p>Турпалхойн амал гайта, церан вастийн кхолларан гИрсаш гучабаха. Йозанца проблемин хаттарна жоп дала.</p> <p>Дошамашца болх бан, ширачу дешнийн а, аларийн а маЪна билгалдаккха</p> <p>Коллективан дешаран проект кхочушйарехь дакъалаца.</p>

Мамакаев «Даймехкан косташ»
(стихотворени).
Текхуьучу тӀаьхьенна весет. ТӀехьа-
Мартана М. Мамакаевн цӀийнан музей
чу виртуальни экскурси йар.

Саидов Б. «Вина юрт» «Деган аз» /
(стихотворени).

Б. Саидовн поэзехь граждански
мукьамаш. Даймахкана сатийсаран
мукьамаш дӀакховдор.

Мамакаев I. «Берзан бекхам» /
(стихотворени).

Нана-берзан сахьийзар а, адамиин
къизаллина бекхам бар а.

Ошаев Х. «Иччархо Абухьаьжа
Идрисов» / (очерк).

Сийлахь Даймехкан тӀеман
турпалхочун дагалецамаш а,
бӀаьхаллин хьуьнарш а.

Сулейманов А.. «Шуьнехь дош» /
(стихотворени).

Стихотворенехь ойла айъаран
мукьамаш. Нехан дуьхьа шен са
дӀадала кийча волчу лирически
турпалхочун васт. Стихотворенин
аллегорически маӀна.

Литературин теори: тропаш,
олицетворени, аллеги, метафора.

Гайсултанов У. «Болат-гӀала йожар» /
(дацдина).

Ширачу заманахь ламанхойн луьрачу
дахар гайтар. Зуламхошца а,
мохкдӀалецархошца а халкъо латтийна
къийсам. Историн уьйр.

Литературин теори: историн повестан
жанр.

Айдамиров А. «МухӀажарш» («ЙӀеха
буйсанаш» романа йукьара кийсак).
«МухӀажарш» кийсакан йешар а,
иййцаре йар а.

Ӏаматан декъана лерина теоретикин статья
историкин-культурин информаци йеша, кхета,
иййцаре йан.

Дашца болх бан а, историкин-культурин
комментари хӀотто а.

Чулацаман хаттаршна жоп дала.

Сюжет, проблематика, тематика, меттан гайтаран
гӀирс билгалйоккхуш йеша а, анализ йан а.

Йаздархочун биографин факташ йовзийтар.

Текстан фрагменташ исбаьхьа йеша, цу хьокьехь,
ролешца а, дагахь а иракарахӀобттина текстах
кхета а.

Йешначух шен йешаран йукьаметтиг гайта.

Говзаран тема, проблематика, идейн-
исбаьхьаллин чулацам билгалбаккха.

Тайп-тайпана йухайийцаран кепаш карайерзо.

Сочинени йазйаран кечам бар.

Исбаьхьаллин говзаран анализ йан. Фольклоран
а, нохчийн а, оьрсийн а, кхечу пачхьалкхан
къаьмнийн а литературийн тематически гергара
говзарш хӀиттор.

Литературин говзаран цӀеран маӀна
билгалдаккхар.

Беламе эффект кхуллу дакъош къасто.

Ӏаматан гайтаран материалца болх бан.

Дийцаран план хӀотто.

Говзаран турпалхойн амал гайта (портрет, лелар,
амалан башхаллаш и.кх.дӀ. а).

Йешначу говзарх лаьцна хетарг йазйар.

Поэтически исбаьхьаллин тексташ дуьхь-
дуьхьалхӀитто, цу хьокьехь, кхечу искусствон
говзаршца цхьаьна а.

Стихотворени дагахь Ӏамо.

Стихотворенин йуьхьанцара анализан йозанан
белхаш кхочушбан. Дошамашца болх бан хаа,
ширделлачу дешнийн а, аларийн а маӀна
билгалдаккха.

Авторан персонажашца йолу йукьаметтиг
гучайоккху дакъойн анализ йан.

Дийцаран шовкъе дӀахӀоттам кхуллу
исбаьхьаллин гӀирсаш билгалбаха.

Говзаран турпалхошца йолу шен йукьаметтиг
аргументаш йалош иййцар.

Говзариин коьрта турпалхой амал къастор.

Говзаршкахь пейзажан сурт хӀотторан маӀна
билгалдаккхар.

Нохчийн литературехь Даймехкан тема. Даймохк дарбане хиларан тешам. Паччахьан Йедалан мекаралла, Йехийнчу мухIажаршкахь болу къабхьа бала. Меската А. Айдамировн цIийнан музей чу виртуальни экскурси йар.
Теория литературы: литературин турпалхо а, символ а.

Арсанукаев Ш. «Иманах дузийта дегнаш».

Дог цIандаран некъа воккху/йоккху доIанан синан ницкъ. Памо беринчу махке сатийсар гайтар.

Кибиев М. «Дош» (стихотворени); «Зов» (басня).

Дашана гимн. Дешан маъIна: дашца сийсазвало/сийсазйало, дашца вазвало/йазйало

Баснин мораль. ХIиллано эшийна моттаргIа.

Нунуев С.-Хь. «Юнус» (дийцар).

Къинхетам, де доьхначунна гIо дар, дикалла.

Джунаидов А. «ХIоььнаш»./ (дийцар).

Нохчийн эвланан Йер-дахар гайтар. Къинхьегаман тема. Нохчийчохь а, баккхийчу нехан иэсехь а Кавказан тIеман лараш. Баккхийчу нехан а, тIекхуьучу тIабхьенан а уьйр.

Литературин теори: *Символ.*

Композици.

С. Гацаев. «Дарц»/ (стихотворени).

Поэтан поэзехь адам а, Iалам а. Дарц хьобкхучу йукъана йобIан символически васт. А.С. Пушкинан а поэзера дарцаца С. Гацаевн дорцан васт дустар.

Литературин теори: *эпически и лирически.*

Кусаев I. «Амалехь диканиг» / (стихотворени).

Теманех цхьанна сочинени йазйан йа проблемех лаьцна йозанан жоп дала.

Пейзажан суьртийн адаман синан хьолаца а, дог-ойланца йолу йукъаметтиг билгалйаккха.

Турпалхойн амал йустар, персонажийн системин мах хадо.

Йаздархочун кхоллараллин амалца богIу исбаьхьа гайтаран коьрта гIирсаш каро, исбаьхьа функцеш билгалйаха.

Коллективан дешаран проект кхочушйарехь дакъалаца.

Къоман этнографин ламасташ. Беран дика амал кхиорехь ден-ненан меттиг.

Рашидов Ш. «Ден весет» (поэма).
Исбаьхьа кхоьллинарг а,
биографически мукъамаш
а.Текхуьучу чкъурехь хила йеза
оьздангаллин мехаллаш. Халкъана а,
Даймахкана а хьалха долу декъар.
Литературин теори: *автобиографин поэма.*

М. Дикаев. «Нохчо ву со»
(стихотворени).
Кхечу къоман векалшца машарехь,
доттагIаллехь ваха / йаха кийча а,
царна эшначохь гIоьнна ван / йан
кийча волчу / йолчу йахь йолчу а,
маьршачу а нохчичун васт.

С. Дакаев. «Куйно хотту».
Нохчийн дуйнегарехь холхазан куйнан
маьйна. Ламасташ довзар.

А. Шайхиев. «ЧагIо» (баллада).
Баллада лиро-эпически жанр санна
Балладин оьздангаллин пафос.
Тешаме доттагI – онда гIап. Дош
делли – кхочушде. Литературин теори:
балладин жанр.

А. Бисултанов. «Хьайбахахь язйина
байташ»» (стихотворени).
Бехк-гуьнахь доцуш хIаллакбинчарна
гимн. Даймахка цабоьрзучеран
ойланаш а, сатийсамаш а.

Амаев В-Хь. «Генарчу денойн туьйра»
(дийцар).
Дайн ламасташна тешаме хилар. Ден
доттагIчо 14 шо кхаьначу кIантана
шаьлта даларан маьйна а, цул тIахьа
цунна тIедужуш долу жопалла а.
Декхарна тешаме хилар.

С. Курумова. «Дохк» (кийсак).
Даймехкан Iаламна а, лаьмнийн

<p>кѳинхѳегамхошна илли.</p> <p>Литературин теори: <i>пейзаж гайтаран исбаѳхѳаллин гІирсаи</i></p> <p>Окуев Ш. «Сан хѳоме Нохчийчѳѳ» Даймахке безам. Патриотизман синхаам.</p> <p>Бексултанов М. «Генара а, гергара а денош» (дийцар)/ Доъзалан а, йуѳхѳшен кхиоран тема. Баккхийчеран а, кегийчеран а доладар. Вежаршна йукѳара йукѳаметтиг. Хѳанала кѳинхѳегам. Литературин теори: <i>турпалх-дийцархо, Композици.</i></p> <p>Ахмадов М. «Кхаа вешех туѳйра» (дийцар). Тешамах, декхарх лаѳцна дийцар. Сийлахѳ Даймехкан тІеман фронта кхаа вешега хѳѳѳу йиша.</p> <p>Литературин теори: <i>психологизм (дуѳхѳхарлера кхетамаш). Чѳѳхѳара монолог. Дийцаран фольклоран мукѳамаш.</i></p>	
<p><i>Кхечу кѳѳмнийн литература – 2 с.</i></p>	
<p>Пушкин А. С. «Іѳннан Іуѳйре» (А. Сулеймановс гочийнарг). / «</p> <p>Алѳфонс Доде «Тѳѳхѳарлера урок» (дийцар). Хѳехархо а, дешархо а. Беран чѳѳхѳара дуѳне.</p>	<p>Іаматан декѳана лерина теоретикин статьян историкин-культурин информация йеша, кхета, йийцаре йан.</p> <p>Дашца болх бан а, историкин-культурин коментари хІотто а. Чулацаман хаттаршна жоп дала. Говзаран тема, идея билгалѳаккха. Сюжет, проблематика, тематика, меттан гайтаран гІирс билгалѳоккхуш йеша а, анализ йан а. Іѳздархочун биографин факташ йѳвзийтар. Текстан фрагменташ исбаѳхѳа йеша, цу хѳѳѳехѳ, ролешца а, дагахѳ а, иракарахІѳѳтина текстах кхета а. Іѳшначух шен йешаран йукѳаметтиг гайта. Говзаран тема, проблематика, идея-исбаѳхѳаллин чулацам билгалбаккха. Тѳйп-тѳйпана йухайийцаран кепаш карайерзо. Сочинени йѳзйаран кечам бар.</p>

	<p>Исбаъхъаллин говзаран анализ йан. Фольклоран а, нохчийн а, оърсийн а, кхечу пачхъалкхан къаьмнийн а литературийн тематически гергара говзарш хIиттор.</p> <p>Литературин говзаран цIеран маъIна билгалдаккхар.</p> <p>Iаматан гайтаран материалца болх бан.</p> <p>Дийцаран план хIотто.</p> <p>Говзаран турпалхойн амал гайта (портрет, лелар, амалан башхаллаш и.кх.дI. а).</p> <p>Йешначу говзарх лаьцна хетарг йазйар.</p> <p>Поэтически исбаъхъаллин тексташ дуьхь-дуьхъалхIитто, цу хьокъехь, кхечу искусствон говзаршца цхъаьна а.</p> <p>Стихотворени дагахь Iамо.</p> <p>Стихотворенин йуьхъанцара анализан йозанан белхаш кхочушбан. Дошамашца болх бан хаа, ширделлачу дешнийн а, аларийн а маъIна билгалдаккха.</p> <p>Авторан персонажашца йолу йукъаметтиг гучайоккху дакъойн анализ йан.</p> <p>Дийцаран шовкъе дIахIоттам кхуллу исбаъхъаллин гIирсаш билгалбаха.</p> <p>Говзаран турпалхошца йолу шен йукъаметтиг аргументаш йалош йийцар.</p> <p>Говзарийн коьрта турпалхой амал къастор.</p> <p>Говзаршкахь пейзажан сурт хIотторан маъIна билгалдаккхар.</p> <p>Пейзажан суьртийн адаман синан хьолаца а, дог-ойланца йолу йукъаметтиг билгалйаккха.</p> <p>Йаздархочун кхоллараллин амалца богIу исбаъхъа гайтаран коьрта гIирсаш каро, исбаъхъа функцеш билгалйаха.</p>
<p><i>Резервера часы - 12</i></p>	

8 класс (68 с.)

<p>Тема а, чулацам а</p>	<p>Дешархойн гIуллакхаллин коьртачу кепийн башхалла</p>
<p><i>Халкъан барта кхолларалла – 4 с.</i></p>	
<p>Таймин Биболатан илли. «Эвтархойн Ахьмадах илли» Халкъан турпалаллин иллеш кхолладаларан истори. ГIарабевллачу иллиалархоша аларехь иллешка ладогIар. Турпалаллин иллешкахь къоман коьрта хиламаш гайтар,</p>	<p>Iаматан декъана лерина теоретикин статьян историкин-культурин информаци йеша, кхета, йийцаре йан.</p> <p>Говзар исбаъхъа йеша, цу хьокъехь, ролешца а. Йешначух шен йешаран йукъаметтиг гайта.</p> <p>Барта йа йозанца хаттаршна жоп дала (цитированех пайдаоьцуш). Коллективан диалогех</p>

<p>оьздангалла чIагIйар, коьрта персонажийн турпала белхаш хастор, кьоман мостагIашца болу кыйсам, халкъашна йукъара доттагIалла гайтар.</p> <p>Иллин чулацам, композици, исбаьхьаллин башхаллаш. Оьрсийн былинийн ритмикин-мукъамийн башхалла нохчийн эпосца йустар. Адамийн дахарехь иллино дIалоцу меттиг.</p>	<p>дакъалаца.</p> <p>Лексически а, историко-культурин а комментарий хIитто.</p> <p>Сюжетан, тематикин, говзаран идейн-исбаьхьаллин чулацаман анализ йан, композицин башхаллаш билгалйаха</p> <p>Коьрта турпалхойн амал гайта а, дуьхь-дуьхьалхIитто а, уьш кхолларан исбаьхьаллин гIирсаш гучабаха.</p>
<p><i>Нохчийн йаздархойн говзарш – 52с.</i></p>	
<p>Бадурев С. «Олдум» (дийцар). Коьртачу турпалхочух къахетаран тема. Турпалхочун чохъара сингаттам. Декачу олхазарх лаьцна дийцаран философин текстакIело. Дийцаран идейн чулацам белларехь цуьнан маьIна.</p> <p>Мамакаев М. «Лаьмнийн дийцар»; «Пондар» (стихотворени). Лирически турпалхочун синхаамаш гайтар.</p> <p>Сулаев М. «Цавевза доттагI»; «Органан йистехь» (стихотворени). Нохчийн кьоман Iадаташ: некъан а, шовданан а тIаламе йукъаметтиг а, доладар а. Са ца лобху гIуллакхаш. Оьздангаллин декхар. Литературин теори: <i>Композицин шатайпаналла, лирикин тематически а, жанрийн а шорталла. Пейзажан а, философин а лирика.</i></p> <p>Сулейманов А. «Дог дохден цIе» (стихотворени); «Дахаран генаш»/ (поэма). Кхерчан йовхо, хьошалла. Поэмин лирически турпалхочун Даймахках, ламастех, сийх, доьналлех йолу ойланаш. Лирически турпалхочун догдикалла, адаман Iеса ойланаш цIанйан лаам хилар</p>	<p>Йаздархочун а биографин факташ йовзийтар. Iаматан декъана лерина теоретикин статьян историкин-культурин информаци йеша, кхета, йийцаре йан.</p> <p>Говзар исбаьхьа йеша, цу хьокъехь, ролешца а. Йешначух шен йешаран йукъаметтиг гайта. Барта йа йозанца хаттаршна жоп дала (цитированех пайдаоьцуш). Коллективан диалогех дакъалаца.</p> <p>Лексически а, историко-культурин а комментарий хIитто.</p> <p>Сюжетан, тематикин, говзаран идейн-исбаьхьаллин чулацаман анализ йан, композицин башхаллаш билгалйаха.</p> <p>Коьрта турпалхойн амал гайта а, дуьхь-дуьхьалхIитто а, уьш кхолларан исбаьхьаллин гIирсаш гучабаха.</p> <p>Авторо шен позици гайтаран кепан анализ йан. Проблемин хаттарна йозанан аргумент йалош йозанан жоп дала.</p> <p>Iаматан статьях, справочни литературех, Интернетан рерсурсах пайдаоьцуш, говзар хIотторан истори а, йаздархойх лаьцна материал а цхьаьнайало.</p> <p>Коллективан дешаран проект кхочушйарехь дакъалаца</p> <p>Йаздархочун кхоллараллин амалца богIу исбаьхьа гайтаран коьрта гIирсаш каро, исбаьхьа функцеш билгалйаха.</p> <p>Исбаьхьа говзаран жанрийн, тайпанийн специфика билгалйаккха.</p> <p>Говзарийн оьздангаллин-философин а, йукъараллин-исторически а, эстетически а проблематика гар кхето.</p>

Хамидов I. «Дѡа – коч, схѡа – коч» / (дийцар).
Нохчийн литературехь юмор. Адаман синсакхталлаш Юрадахаран говзалла.
Литературин теори: *юмор, сатира*.
Арсанукаев Ш. «Тимуран тур», (драма).
Йукъерчу Бешарийн ламанхойн дахаран Гер-дахаран башхаллаш гайтар. Къоман маршо мехала йу массо хУманел. Къоман маршонехѡа кыйсам латочу турпалхойн васташ. Кхечу махкарчу Дѡалецархошца кызачу кыйсаман луѡра суѡрташ.
Теория литературы: драмин жанр.

Шайхиев I. «Дарцан буса» (стихотворение).
Доттагѡаллин, вовшийн гѡо даран, зеран, тешаман тема. Фольклоран тѡеѡаткъам.

Ясаев М. «Тѡань-Шанан лаѡмнашкахѡ» («Хъоме йурт» повестан йукъара кийсак).
Адамашна а, чѡир эцаран ѡадатана а йукъара ира дуѡхъ-дуѡхъалкхетарш. Даймахке а, хъомечу йуѡрте а сатийсар. Куѡйгебахийтаран мах.
Литературин теори: *повестан жанр.*

Яшуркаев С. «Маѡркѡаж-бодан тѡехъ кѡайн хъоѡкх» / (дацдина).
Спецпереселенцийн луѡра а, сингаттаме а денош. Къоначу йоѡѡан аматехѡ Даймехкан васт гайтаран маѡѡна. Халачу хъелашкахѡ коѡртачу турпалхочун амал дѡахѡоттар.
Турпалхочун а, Даймехкан а кхолламийн уѡйр.

*Теория литературы: Метафора.
Символ. Композици.*

Абдулаев Л. «Маѡлхан каш» (поѡма).
Поѡмехѡ ширачу заманан гайтар.

Говзаршкахѡ исбаѡхъаллин элемент къасто а, царна йукъара уѡйр гучайаккха а.
Турпалхошца а, хиламашца а, йешархочуѡнца а йоѡлу авторан йукъаметтиг билгалѡаккха.
Коѡртачу теоретикин-литературин терминех а, кхетамех а пайдаѡца.
Хѡиттийнчу хаттаршна барта йа йозанан шуѡйра жоп дала, дешаран дискуссеш дѡѡахѡа.
Сочинени, эссе, хъалхе кхайкхийнчу литературин йа публицистикин темина леринчу проектана материал лаха, карийна информация пайдаѡца.
Дешаран хаамийн хъаѡрмехѡ оѡшург лаха хаа, энциклопедешца, дошамашца, справочникашца, леринчу литературица болх бан, библиотекин каталогех, библиографически гойтургех, Интернет лахаран системех пайдаѡца.

Кхечеран синош кЕлхъардохуш шен са дІадалар. Шайн йуъртахойн синош уьнах лардархъама, шайн дайн кхерч дІатесначу уьнхошна гимн.

Бексултанов М. «Дика ду-кх хьо волуш»; «Дари»/ (дийцарш).
Дешархойн дахар, церан йукъаметтигаш, турпалхойн чобхъара дуьне, оздангаллин кхетам.

Бисултанов А. «ДегІаста»; «Халкъан илланчина» (стихотворени).
Даймохк хестор. Машар, добналла, майралла хастор. Халкъан илли, халкъан иллиалархо, къонах – халкъан дахарехъ церан маьІна.

Гацаев С. «Кавказ» (стихотворени).
Даймехкан безам гайтарехъ вастийн шатайпаналла

«БІаьстенца къамел» (поэзи).
Пейзажан лирика. Іаламан а, адаман уьйр.

Хасбулатов Я. «Дош» /; «Стаг хилла ваьллахъ хьо ара».
Дешан ницкъах а, маьІнех а оздангаллин категорех санна.

Литературин теори: *метафора, васт.*

М. Ахмадов «Ляьтта тЕхъ лаьмнаш а хІиттош» (повесть).
Ахмадов Мусан говзарийн коьрта проблемаш, теманаш, турпалхой.
Ахмадов Мусан кхолларалле хъажар: дайн Іадаташна а, вайзаманан лехамашна а йукъара Іоттабаккхам, чолхечу дахаран галморзахаллаш, адаман йукъара эхъ-бежк дІадалар, Іадаташ ларцадар, къоман Іадаташка лерам цахилар – къоман бохам бу, йаздархочун кхайкхам: оздангаллех ца духуш, дахаран халонех чекхдовлар.

<p>«Лавтта тЕхъ лаьмнаш а хИттош» це йолчу повестан чулацам а, исбаьхьаллин башхаллаш а. Ахмадов Мусан прозин исбаьхьаллин башхаллаш.</p> <p>Литературин теори: повестан жанр, символ.</p> <p>Сатуев Х. «Нашха» (повесть). XX бешаран йуххьехъ Нохчийчуьра исторически хиламаш. Деникинцашца кьийсам латтош вовшийн гЮо дар а, турпалалла а.</p> <p>Литературин теори: повесть, символ.</p>	
<p><i>Кхечу къаьмнийн литература – 3 с.</i></p>	
<p>Ладо Авалиани. «Хьаькхна буц». Машар а, адамалла а, адамийн дахарехъ церан мах а. Багратионан кьонахалла, нохчийн тЕмалоша лелийна сийлахъ гИллакх.</p>	<p>Йаздархочун а биографин факташ йовзийтар. Исбаьхьа говзар йеша. Йешначух шен йешаран йукьаметтиг гайта. Барта йа йозанца хаттаршна жоп дала (цитированех пайдаоьцуш). Коллективан диалогех дакъалаца</p> <p>Лексически а, историко-культурин а коментареш хИтто.</p> <p>Сюжетан, тематикин, говзаран идейн-исбаьхьаллин чулацаман анализ йан, композицин башхаллаш билгалйаха.</p> <p>Коьрта турпалхойн амал гайта а, дуьхь-дуьхьалхИтто а, уьш кхолларан исбаьхьаллин гИрсаш гучабаха.</p> <p>Автора шен позици гайтаран кепан анализ йан. Проблемин хаттарна йозанан аргумент йалош йозанан жоп дала.</p> <p>Аматан статьяx, справочни литературех, Интернетан рерсурсах пайдаоьцуш, говзар хЮотторан истори а, йаздархойх лаьцна материал а цхьаьнайало.</p> <p>Йаздархочун кхоллараллин амалца богЮу исбаьхьа гайтаран коьрта гИрсаш каро, исбаьхьа функцеш билгалйаха.</p> <p>Исбаьхьа говзаран жанрийн, тайпанийн специфика билгалйаккха.</p> <p>Говзарийн оздангаллин-философин а, йукьараллин-исторически а, эстетически а проблематика гар кхето.</p> <p>Говзаршкахь исбаьхьаллин элемента къасто а,</p>

	<p>царна йукъара уьйр гучайаккха а.</p> <p>Коьртачу теоретикин-литературин терминех а, кхетамех а пайдаэца.</p> <p>Іаматан декъана лерина теоретикин статьян историкин-культурин информаци йеша, кхета, йийцаре йан.</p> <p>Ісбаьхъа говзаран жанрийн, тайпанийн специфика билгалйаккха.</p> <p>Говзаршкахь исбаьхъаллин элемента къасто а, царна йукъара уьйр гучайаккха а тайп-тайпана жанрийн литературин говзарийн анализ йан.</p> <p>ХІиттийнчу хаттаршна барта йа йозанан шуьйра жоп дала, дешаран дискуссеш дІайахъа.</p> <p>Сочинени, эссе, хьалхе кхайкхийнчу литературин йа публицистикин тема леринчу проектана материал лаха, карийна информацех пайдаэца.</p> <p>Дешаран хаамийн хьармехь оьшург лаха хаа, энциклопедешца, дошамашца, справочникашца, леринчу литературица болх бан, библиотекин каталогех, библиографически гойтургех, Интернет лахаран системех пайдаэца.</p>
<p><i>Резервера часы - 9</i></p>	

9 класс (34 с.)

<p>Тема а, чулацам а</p>	<p>Дешархойн гІуллакхаллин коьртачу кепийн башхалла</p>
<p><i>Халкъан барта кхолларалла – 4 с.</i></p>	
<p><i>Халкъан барта кхолларалла – 7 с</i> Турпалаллин иллеш «Теркаца хъала-охъа вехаш хиллачу Эла Мусостан, Адин Сурхон илли» Шира дийцарш «Къиза Іадат» «Шатойн Аьстамар», «Ісмаилийн Дуда». Кицанаш а, хІетал-металш а. Назма / динан поэзин жанр (жанорови хьажар). Патриотизм, оьздангалла, сий, йахь, доьналла. Литературин теори: <i>нохчийн фольклоран жанраш – классификаци.</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> • Іаматан декъана лерина теоретикин статьян историкин-культурин информаци йеша, кхета, йийцаре йан. • Говзар исбаьхъа йеша, цу хьокъехь, ролешца а. • Йешначух шен йешаран йукъаметтиг гайта. Барта йа йозанца хаттаршна жоп дала (цитированех пайдаоьцуш). • Иллин жанран тема, идей, идейн-исбаьхъаллин чулацам, исбаьхъа а, композицин башхаллаш билгалйаха. • Иллин текст йухайийца (йоцца, ма-йарра, йукъ-йукъара). Коллективан диалогехь дакъалаца. • Сюжетан, тематикин, идейн-исбаьхъаллин чулацаман анализ йан, композицин башхаллаш билгалйаха.

	<ul style="list-style-type: none"> • Турпалхойн амал билгалйаккха, церан васташ кхолларан гIирсаш гучабаха. • Дошамашца болх бан, ширачу дешнийн а, аларийн а маъIна билгалдаккха. • Коллективан дешаран проект кхочушйарехь дакъалаца.
<p>Нохчийн йаздархойн говзарш – 53 ч.</p>	
<p>1. Дудаев, М. Сальмурзаев, А. Нажаев, Ш. Айсханов нохчийн литературин бухбиллархой - йаздархойн кхолларалла. Поэзига, прозига хъажар – 2 с.</p> <p>Айсханов Ш. «Мало-хало (дийцар). Къинхъегам малонна дувъх-дувхьалхIоттор. Хъанал къахъегар кхиор а, Iер-дахаран оила йар.</p> <p>Литературиин теори: беламе дийцаран жанр.</p> <p>С. Бадиев. «Бешто» (повесть). Йукъараллин Iер-дахар а, гIиллакхаш а. Ирча кхоллам. Повестан оьдангаллин аспект. Хъарам-хъанал ца къастош хьал-бахам гулдар Iорадаккхар.</p> <p>Литературиин теори: повестан жанр.</p> <p>Сийлахь Даймехкан тIамех лаьцна говзарш.</p> <p>Мамакаев I. «Дерриге а тIамна»; «Даймехкан тIом болчохь» (стихотворенеш); «Турпалчу танкистан доьзал» (очерк).</p> <p>Мамакаев М. «И йобьлхуш яц»; «КIиллочунна» (стихотворенеш).</p> <p>Сулаев М. «ГIовтта; «Малх тоьлур бу» (стихотворенеш);</p> <p>Эдилов Х. «Суьрте»; «Кавказан аьрзу»; «ТIемало – хьуна» (стихотворенеш).</p> <p>Мамакаев I. «Кавказа латта»; «ЙоIе»; «Даге»; «Сай кIанте» (стихотворенеш); «Нохчийн лаьмнашкахь» (поэма).</p> <p>Поэтан кхоллараллахь Даймехкан а, хьомечу Iаламан а васташ. Лирически турпалхочун Даймакхе болу безам, цуьнан дахаран Iалашо - иза халкъе болу чIогIа безам, цунна гIуллакх дар.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Йаздархочун а биографин факташ йовзийтар. • Iаматан декъана лерина теоретикин статьян историкин-культурин информаци йеша, кхета, йийцаре йан. • Говзар исбаьхьа йеша, цу хьокъехь, ролешца а. • Йешначух шен йешаран йукъаметтиг гайта. • Барта йа йозанца хаттаршна жоп дала (цитированех пайдаоьцуш). Коллективан диалогех дакъалаца • Лексически а, историко-культурин а коментареш хIитто. • Сюжетан, тематикин, говзаран идейн-исбаьхьаллин чулацаман анализ йан, композицин башхаллаш билгалйаха • Коьрта турпалхойн амал гайта а, дувъх-дувхьалхIитто а, уьш кхолларан исбаьхьаллин гIирсаш гучабаха. • Автора шен позици гайтаран кепан анализ йан. Проблемин хаттарна йозанан аргумент йалош йозанан жоп дала. • Iаматан статьяш, справочни литературех, Интернетан рерсурсех пайдаоьцуш, говзар хIотторан истори а, йаздархойн лаьцна материал а цхьаьнайало. • Коллективан дешаран проект кхочушйарехь дакъалаца • Йаздархочун кхоллараллин амалца богу исбаьхьа гайтаран коьрта гIирсаш каро, исбаьхьа функцеш билгалйаха. • Исбаьхьа говзаран жанрийн, тайпанийн специфика билгалйаккха. • Говзарийн оьздангаллин-философин а, йукъараллин-исторически а, эстетически а проблематика гар кхето. • Говзаршкахь исбаьхьаллин элемента къасто а, царна йукъара уьйр гучайаккха а. • Турпалхошца а, хиламашца а, йешархочуьнца а йолу авторан йукъаметтиг билгалйаккха. • Коьртачу теоретикин-литературиин

Йукъараллин дахарехъ а, поэзин дIахIоттамехъ поэтан Iалашо, «Нохчийн лаьмнашкахъ» поэма йешар а, йийцаре йар а. Персонажийн синцIеналла. Къоман ламасташ лелор а, коьртачу персонажийн бохаме кхоллам. ДогцIеначу безамна а, халкъан чIирьэцаран кхизачу Iадатана йукъара контраст. «Кегийчу нехан декъазчу безаман трагизм муьлхарниг йу» бохучу хаттарна жоп лахар. Поэмехъ лирически а, трагически а дерг. Стихан а, меттан а башхаллаш.

Литературин теори: лирически а, эпически а поэма.

Айдамиров А. «КIант веллачу дийнахъ» (дийцар).

Сингаттамехъ гIо-накъосталла дар. Iадаташ а, ламасташ а. Замано церан трансформаци йарехъ бен тIеIаткъам.

Литературин теори: чохъара монолог, психологизм.

М. Сулаев. «Сай»; «Сох муха эр ду адам»; «ДоIа» (стихотворенеш), «Лаьмнаша ца дицдо» (романа йукъара дакъош).

19401960 шерашкахъ, къоман дахаран уггаре халачу муьрашкахъ адамийн кхолламаш. Дена а, йоьIаршна а йукъара йукъаметтигаш. Къоман ламасташ лардар а, керлачу Iадаташца даха лаар а. Товсолтан кхолламан трагизм. Романан коьртачу персонажийн кхолламашкахъ сингаттаме мукъамаш.

Литературин теори: романан жанр.

Хамидов I.-Хь. «Лийрбоцурш. / (стихашкахъ драма).

Фашистийн мехкашдIалецархошна духъал кьийсам латтош, Даймохк ларбан дIахIиттинчу советски салтийн турпалалла а, доьналла а. Тайп-тайпана къаьмнийн векалша йукъахъ - советски салташна йукъахъ долу доттагIалла. Драмин васташ кхолларан гIирсаш. Драмехъ мостагIчун амат. Советски тIемалойн

терминех а, кхетамех а пайдаэца.

- ХIиттийнчу хаттаршна барта йа йозанан шуьйра жоп дала, дешаран дискуссеш дIайахъа.
- Сочинени, эссе, хьалхе кхайкхийнчу литературин йа публицистикин темина леринчу проектана материал лаха, карийна информацех пайдаэца.
- Дешаран хаамийн хьаьрмехъ оьшург лаха хаа, энциклопедешца, дошамашца, справочникашца, леринчу литературица болх бан, библиотекин каталогех, библиографически гойтургех, Интернет лахаран системех пайдаэца.

а, мостагийн а васташ кхолларехь драматурган говзалла.

Литературин теори: драмин жанр.

Гацаев С. «Буйса хаза, буйса тийна»; «Баясте кхечи»; «Хай, йо, делхьа, собарде» (стихотворенеш).

Пейзажан лирика. Адамах а, Иаламах а лаьцна поэтан ойланаш. Адаман са а, Иаламан дуьне а. Лирически турпалхочун синан хьал гойту Иаламан суьрташ. Хиламан хьора мьаьргонан хазалла гайтарехь поэтан говзалла.

Музаев Н. «Селима дуйцу» / (поэма).

Кьоман исторически а, эпически а нехан кхолламашкахь халкъан истори.

Курумова С. «Жарманан некъ» / (дийцар).

Дешарх а, хаарех а цайашарна, турпалхошна тегитгалун хала зераш.

Мусаев М. «Таймин Бийболат» (романан дакъош).

XIX бешарлера нохчийн турпалхочух Таймин Биболтах лаьцна романа йукъара дакъош. Халкъ лардаран дуьхьа машаре боьду некъаш лахар. Патриотизм. Диканан а, нийсонан а идеалашна тешам.

Р. Супаев. «Вайн нехан халкъан иллеш».

Йуьхьшен кхолларехь халкъан поэзин меттиг, чохьарчу дуьнненна а, оздангаллин хьежамашна а бен тегаткъам.

Литературин теори:
Литературехь фольклоран ламашташ.

«Буйса ю беттасе».

Буйсанан Иаламан хазалла. Пейзажан лирика.

Талхадов Х. «Шийла дарц цевзинчохь».

Майраллех, доьналлех, нийсо лахарх, дахаре болчу безамах лаьцна.

Литературин теори: эпитет,

символ.

«Сан ненан маттахь ас язйо».

Ненан мотт хааран а, ларбаран а ладамалла, цуьнга болу безам.

Ш. Окуев «Лайн тIехь цIен зезагаш»./ (романна йукъара дакъош).

XX бIешаран йуьххьехь даймехкан а, дуьненан историн контекстехь нохчийн къоман историн хиламаш.

Литературин теори: исторически роман.

Гадаев М. «Даймехкан лобмашка»; «ДоттагIашка»

Турпалалла. ДоттагIалла.

Эльсанов И. «КIайн коч» (дийцар).

Дуьххьарлера безам. Оьздангаллин мехаллаш. ГIала а, йурт а.

М. Ахмадов «Дечиган тайнигаш» / «Деревянные куклы» (рассказ).

Психологизм. Турпалхочун чохьбара дуьне. Сурдиллархо а, зама а. Дика а, вуо а.

Бексултанов М. «Сан вешин тIехьйза йоI» (дийцар).

Дуьххьарлера безам. Дозалан уьйраш. Гешам, сий, декхар.

Гайтукаева Б.«Зама», («Хьан цIийнах яра-кха со, Нохчийчоь, хьан цIийнах яра»).

ТебогIучу бохамна сагатдар а, Даймохк ларбан лаар. Поэт а, зама а. Поэзехь шайхаллин тема.

Айдамирова М. «Лаьмнийн хIайкал» (кийсак). А. Ахматукаевн статья (кийсак). «Машаран хIайкалш (романах лаьцна).

Диканан зуламца болу кьийсам. ЦIеналла а, оьздангалла а, сутараллица а, тешнабехкаца а кьийсам латторца Даймехкан болу безам.

Теория **литературы:**
приключенчески роман, миф, легенда,
исбаьхьаллин литературехь
фантастика.

Кхечу къаьмнийн литература – 2 с.

<p>М.Ю. Лермонтов «Валерик» (поэма). Тюм а, машар а. Тюм цабезар.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Говзар исбаъхъа йеша. • Йешначух шен йешаран йукъаметтиг гайта. • Барта йа йозанца хаттаршна жоп дала (цитированех пайдаоьцуш). Коллективан диалогех дакъалаца • Лексически а, историко-культурин а комментареш хИтто. • Авторо шен позици гайтаран кепан анализ йан. Проблемин хаттарна йозанан аргумент йалош йозанан жоп дала. • Таматан статья, справочни литературех, Интернетан ресурсех пайдаоьцуш, говзар хЮтторан истори а, йаздархойх лаьцна материал а цаънайнало. • Йаздархочун кхоллараллин амалца богу исбаъхъа гайтаран коьрта гирсаш каро, исбаъхъа функцеш билгалйаха. • Говзариин оьздангаллин-философин а, йукъараллин-исторически а, эстетически а проблематика гар кхето. • Коьртачу теоретикин-литературин терминех а, кхетамех а пайдаэца. • Таматан декъана лерина теоретикин статья историкин-культурин информаци йеша, кхета, йийцаре йан. • ХИттийнчу хаттаршна барта йа йозанан шуйра жоп дала, дешаран дискуссеш дайахъа. • Сочинени, эссе, хьалхе кхайкхийнчу литературин йа публицистикин тема леринчу проектана материал лаха, карийна информацех пайдаэца. • Дешаран хаамийн хьармехь оьшург лаха хаа, энциклопедешца, дошамашца, справочникашца, леринчу литературица болх бан, библиотекин каталогех, библиографически гойтургех, Интернет лахаран системех пайдаэца.
<p>Резерва сахъташ - 9</p>	

ХЮра дакъа Тамо къастийна сахъташ рекомендацй йаран хьокъехь къастийна ду, чулацаме хьабжжана, царна коррекци йан йиш йу, йуьхьанцарчу классийн дешархойн хьехаран кечаме хьабжжана хьесап а дина.

Тематически агЮра план хЮтторехь белхан программа кечйеш хьесапе эца йеза ИКТ дидактически хьашташ кхочушден а, дешаран законодательствоца йогуш йолу хьехаран-методикин материал санна йолу электронни йукъардешаран ресурсаш (мультимедийни программаш а, задачникаш а, электронни библиотекаш а, виртуальни лаборатореш а, ловзаран программаш а, цифрийн коллекцеш (дешаран ресурсийн) а,

ЙУХХЕДИЛЛАР

1 Йуххедиллар

ТЕМЕТИЧЕСКИ, КХОЛЛАРАЛЛИН, ЖАМИАН КОНТРОЛЬНИ БЕЛХАН А, ШЕРАН
ДЕШАРАН ПРОЕКТИЙН А ГЕРГГАРА ТЕРАХЪ

Литературин йешар	5 класс	6 класс	7 класс	8 класс	9 класс
Сочинени	4	4	4	4	4
Проект	2	2	2	2	2
Контрольни болх /Тестировани/	1	1	2	2	2
Шеран стандартизованни контрольни болх	1	1	1	1	1
дерриг	9	9	9	9	9

2 Йуххедиллар

Дагахь Тамийча, дика хин йолчу говзарийн исписок

5 класс

1. Кицанаш
2. М. Сулаев. «Ламанан хи»
3. А. Сулейманов. «Борз ю угІуш»
4. Ш. Окуев «Сан хьоме Нохчийчобь»
5. Х. Сатуев. «Лаьмнийн кьоналла»
6. М. Бексултанов. «Цакхетта хестор» (цхьа кийсак)
7. Ш. Окуев «Лаьмнашкахь суьйре»
8. А-Х. Хатуев. Нохчийн мотт
9. Дикаев М. «Баьстенан аматаш»

6 класс

1. М. Дикаев «Сан бахам».
2. С. Дакаев «Тамех ловзар».
3. А. Айдамиров «Вина мохк»
4. Ш. Окуев. «Баьсте»
5. Р. Ахматова. «Ма хала ду цунах кхета».
6. Ш. Арсанукаев. «Мохкбегор».
7. М. Сулаев «КІанте».
8. Х. Эдилов «Ненан безам».

7 класс

1. С. Дакаев. «Куйно хотту».
2. Ш. Окуев. «Сан хьоме Нохчийчоь».
3. А. С. Пушкин «Яьнан Iуьйре» (А. Сулеймановс гочийнарг).
4. М. Мамакаев «Даймехкан косташ»
5. А. Сулейманов. «Шуьнехь дош»
6. М. Дикаев. «Нохчо ву со».
7. М. Кибиев «Дош»
8. С. Гацаев. «Дарц»
9. А. Бисултанов. «Хьайбахахь язйина байташ»

8 класс

1. М. Сулаев «Цавевза доттагI»
2. С. Гацаев «Кавказ».
3. Я. Хасбулатов «Дош»
4. М. Мамакаев. «Пондар»
5. А. Сулейманов. «Дахаран генаш».
6. А. Бисултанов. «ДегIаста».

9 класс

1. Р. Супаев «Вайнехан халкъан иллеш»
2. Р. Супаев «Буйса ю беттасе».
3. Х. Талхадов. «Шийла дарц цевзинчохь».
4. Х. Талхадов «Сайн ненан маттахь ас язйо»
5. З. Гайтукаева «Зама»
6. С. Гацаев. «Буйса хаза, буйса тийна»; «БIаьсте кхечи»; «ХIай, йоI, делхьа, собарде» (луь-луьург).
7. М. Сулаев. «Сай»; Сох муха эр ду адам»; «ДоIа» (луь-луьург).

3 Йуххедиллар

Хьехаран-методикин латтор

Хьехаран-методикин гIю-Iамат

Арсанукаев А. М. Эдилов С. Э. Нохчийн литература. 9 классана коьртачу йукьардешаран ишколан Iамат. – Сольжа-ГIала, 2019.

Ахмадов М.М., Алиева З.Л-А. Нохчийн литература. 8-чу классана учебник-хрестомати. – Сольжа-ГIала, 2018.

Эдилов С.Э. Нохчийн литература. 5-чу классана учебник-хрестомати. – Сольжа-ГIала, 2018.

Эдилов С.Э. Нохчийн литература. 6-чу классана учебник-хрестомати. – Сольжа-ГIала, 2018.

Эдилов С.Э. Нохчийн литература. 7-чу классана учебник-хрестомати. – Сольжа-ГIала, - 2018.

Эдилов С.Э. Нохчийн литература. 9 классана коьртачу йукьардешаран ишколан хрестомати. – Сольжа-ГIала: АО «ИПК «Грозненский рабочий», 2019.

Илманан литература

- Арсанукаев А.М. Язык, литература, школа. – Грозный, 2010. – 315 с.
- Гайтукаев К. В пламени слова. Критические статьи и исследования. – Грозный, 1989. – 223 с.
- Далгат У.Б. Литература и фольклор. Теоретические аспекты. – М.: Наука, 1981. – 303 с.
- Джамбеков О.А. Жанровые и поэтические особенности чеченских героико-исторических песен илли. – Майкоп, 2008. – 230 с.
- Джамбекова Т.Б. Фольклор как источник чеченской прозы XX в. – Майкоп, 2010. – 236 с.
- Довлеткиреева Л.М. Современная чеченская военная проза: историко-культурный аспект, жанровый состав, поэтика. – Грозный, 2010. – 250 с.
- Егорова Л.П. Актуальные проблемы литературного кавказоведения // Художественная литература и Кавказ. – Сочи, 2006. – 12-21 с.
- Завриев М. В поисках художественного метода. Критические статьи. – Грозный, 1988. – 66 с.
- Ибрагимов Л.М. Этноментальные основы чеченской прозы. – Грозный, 2012. – 167 с.
- Ильясов Л. Культура чеченского народа. – М., 2009. – 264 с.
- Инаркаева С.И. Эволюция жанров малой прозы в современной чеченской литературе. – Майкоп, 1999. – 218 с.
- Индербаяев Г.В. Роль художественного конфликта в становлении, развитии и современном состоянии чеченской драматургии. – Майкоп, 2009. – 217 с.
- Индербаяев Г.В. Проблема национального и общечеловеческого в чеченской литературе. – Грозный, 2003.
- Исмаилова М.В. Проблема традиций и жанровые разновидности в чеченском романе 80-90-х гг. XX в. – Майкоп, 2007. – 215 с.
- Туркаев Х.В. Жажда неутоленная. – М.: Молодая гвардия, 2007. – 312 с.
- Туркаев Х.В. О путях развития чеченской литературы. – Грозный: Чеч.-Инг. Книжное изд-во, 1973. – 162 с.
- Туркаев Х.В. Путь к художественной правде (Становление реализма в чеченской и ингушской литературах). – Грозный, 1987. – 240 с.
- Юсупова Х.В. Жанр повести в чеченской и ингушской литературах: становлении и развитие (20-30-е гг.). – М., 2000. – 215 с.

Методикин литература

- Айдамирова М.А. Музейная деятельность по приобщению подрастающего поколения к культурно-историческому наследию. Учебное пособие. – Грозный, 2018.
- Арсанукаев А.М. Школехь исбаьхьаллин произведени таллар (Анализ художественного произведения в школе). – Грозный, 2018.
- Арсанукаев А. Нохчийн литература хьехаран методика (Методика преподавания чеченской литературы). – Грозный, 1987. – 188 с.
- Джамбеков О.А. Устное народное творчество. Учебное пособие для учащихся школ и студентов. – Грозный, 2018.
- Джамбеков О.А. Устное народное творчество чеченского народа. Учебное пособие для учащихся школ и студентов. – Грозный, 2017.
- Эдилов С.Э. Методическое руководство к учебнику-хрестоматии по чеченской литературе для 5 класса. - АО «ИПК «Грозненский рабочий», 2018.
- Эдилов С.Э. Методическое руководство к учебнику-хрестоматии по чеченской литературе для 6 класса. – Грозный: АО «ИПК «Грозненский рабочий», 2018.

Эдилов С.Э. Методическое руководство к учебнику-хрестоматии по чеченской литературе для 7 класса – Грозный: АО «ИПК «Грозненский рабочий» - 2018.

Эдилов С.Э. Сочинени йазъян Iамор. Методическое пособие для учителей. – Грозный: АО «ИПК «Грозненский рабочий» - 2018. - 159 стр.

Литература народов Северного Кавказа: Учеб. пособие / Под ред. Г.М. Гогоберидзе. – Ставрополь, 2004. – 292 с.

Эдилов С.Э. Методическое руководство к учебнику-хрестоматии по чеченской литературе для 6 кл. – Грозный, 2016.

Мунаев И.Б. Поэтика чечено-ингушских героико-исторических песен илли. (Проблема формирования жанра и его системные связи). – М.,1981. – 215 с.

Мусукаева А.Х. Северокавказский роман: художественная и этнокультурная типология. – Нальчик, 1993. – 192 с.

Яндарбиев Х.Ш. Учебное пособие для учителей, студентов и преподавателей «Кавказ и русская литература». – Грозный, 2017.

Дошамаш, справочникаш

Арсанукаев А.М. Нохчийн яздархой. Библиографин довзийтар (Чеченские писатели. Биографические и библиографические сведения). В 2-х т. – Грозный, 2012.

Арсанукаев А.М. Нохчийн литературин лилманан терминийн лугIат (Словарь литературоведческих терминов). – Грозный, 2010.

Вагапов А.Д. Школьный орфографический словарь чеченского языка. – Грозный, 2020.

Ибрагимов Л. Толковый словарь чеченских фразеологизмов. – Грозный, 2005. – 128 с.

Ибрагимов Л. Словарь символов чеченской культуры. / Вестник Академии наук чеченской Республики. – Грозный, 2010. №1. С. 161-167.

Кусаев А. Чеченские писатели. – Грозный, 2005. – 408 с.

Хаамийн-ресурсийн латтор

www.desharkho.ru – Чеченская электронная школа.

ps95.ru/dikdosham/ - Чеченско-русский, русско-чеченский онлайн-словарь.

www.urok95.ru.

4 Йуххедиллар

Урокашна арахьарчу мероприятийн рекомендацци йина ларам

«Ненан (нохчийн) маттахь литературин йешаран» предметан чулацаман хьесап а деш, урокашна арахьарчу гIулакхаллина лерина сахьташ билгалдоху дешаран

вовшахтохараллица. Карарчу программо тидаме оьцу дешархойн урокашна арахьара гIуллакхалла. «Ненан меттан (нохчийн) литературин» предметан чулацаманца доьзна

урокашна арахьара гIуллакхалла кхочушдан лерина йу Нохчийн Республикин

йуьхьанцарчу классийн дешархойн амале хьаьжжана а, кьоман а, этнокультурин а

башхаллашка хьаьжжана. Урокашна арахьарчу гIуллакхалла хьажийна ду дешархойн

культурин-кхоллараллин гIуллакхалла, церан синьобьздангалла кхио а, оьздангаллин нийса харжам бан похIма кхио.

Класс	Мероприятиин формат	Тема	Дешархойн гуллакхаллин коьртачу кепийн башхалла
5	Конкурс	Туйранийн уггаре тоьллачу йешархочун конкурс.	Говзаран исбаьхьа йешар. Текстан ладогIар. Туйранан иллюстраци. Педехкарш кхочушдар. Йийцаре йар, хетарш дуйцуш дагадовлар.
5	Викторина	Нохчийн халкъан барта кхолларалла.	Викторинехь дакъалацар. Педехкарш кхочушдар. Хаттаршна жьопаш лахар. Хетарш дуйцуш дагадовлар. ЖамIаш дийцаре дар.
5	Горга стол	Нохчийн поэтех лаьцна суна хIун хаьа?	Къамелехь дакъалацар. Хаттаршна жьопаш лахар. Темаца догIу хаттарш кечдар. Хетарш дуйцуш дагадовлар. Барта хаам. Йешарна кечам бар.
5	Проектийн гуллакхалла (Дайшна-наношна а, берашна а дезаде)	Суна дукхайеза киншка.	Барта хаам. Йеллачу темина стихаш, дийцарш дахар. Проектийн болх кхочушбарехь материал гуIйар а, кечйар а. Проект тIечIагIйар.
6	Къамел	Зама а, литература а цхьаь ду.	Хааме ладогIар. Къамелехь дакъалацар. Стихаш йешар. Хаттаршна жьопаш далар. Темица догIу хаттарш кечдар. Хетарш дуйцуш дагадовлар.
6	Горга стол	Нохчийн мотт гуттар вайца бу.	Проблемийн хаттарш дийцаре дар. Хаттаршна жьопаш лахар. Стихаш йешар. Хетарш дуйцуш дагадовлар. Стихаш йешар
6	Проектийн болх	Исторера литератури чу бевлла турпалхой	Проектийн болх кхочушбарехь материал гуIйар а, кечйар а. Йеллачу темина стихаш, дийцарш дахар. Проект тIечIагIйар.
6	Театральни гайтар	Драмин инсценировани (луй-луйург).	Спектаклехь дакъалацар. Спектале хьажар. Дийцаре дар, хетарш дуйцуш дагадовлар.

7	Илманан-талламан болх	Халкъан барта кхоллараллин а, нохчийн поэзин а кхоллараллашкахь Даймехкан васт.	Лалашонаш а, декхарш а билгалдахар. Материал гулйар. Материалан систематизаци. Болх йазбар. Дийцаре дар, хетарш дуьйцуш дагадовлар.
7	Горга стол	Нана – уггаре йуххерниг а, хьоменаг а. Дозалан мехаллаш	Проблемийн хаттарш дийцаре дар. Хаттаршна жьопаш лахар. Стихаш йешар. Хетарш дуьйцуш дагадовлар.
7	Мини-проект	Литературехь а, дахарехь а нохчийн ламасташ.	Проектийн болх кхочушбарехь материал гулйар а, кечйар а. Йеллачу темина стихаш, дийцарш дахар. Проект тӀечӀагӀйар.
7	Йешархойн конференци	Нохчийн литературехь беран чохьара дуьне гайтар	Къамелехь дакъалацар. Хаттарш кечдар. Йеллачу темина говзарш йешар. Йешарна кечвалар / кечйалар. Хетарш дуьйцуш дагадовлар.
7	Кхоллараллин пхьалгӀа	Стихашкахь суна дукха хӀума дийцало.	Барта дийцар. Иллюстраци йар. Йеллачу темина стихаш йахар. Кхоллараллин белхашна анализ йар. Кхоллараллин белхийн гуларехь публикацеш кечйар
8	Къамел	Классически наследие чеченского народа.	Киншкашка хьажар. Киншкийн тайпанаш довзар. Киншкин башхаллаш йийцаре йар.
8	Горга стол	Хинцалера нохчийн литература	Темица йогӀу киншкаш йешар. Къамелехь дакъалацар. Йеллачу темица догӀу цхьамогӀа хаттарш дийцаре дар. Хетарш дуьйцуш дагадовлар
8	Литературин журналаш «СтелаӀад». «Орга»	Нохчийн периодикин зорба (XX бӀешаран йуьхь).	Литературин материалаш кечйар. Хаттарш дийцаре дар. Иллюстраци йар. Журналан лььмар арахецар.
8	Проектийн болх	Нохчийн театран истори.	Проектийн болх кхочушбарехь материал гулйар а, кечйар а. Хаттаршна жьопаш лахар. Проект тӀечӀагӀйар

8	Виртуальникхарстар	Дайеллало занавес истории.	Литературин-историн материал гулйар. Презентацига хьажар. Хаттарш хИттор. Барта йешар. Дийцаре дар, хетарш дуйцуш дагадовлар
9	Диспут-къамел	Безамах лаьцна дийца..	Темица йогIу киншкеш йешар. Къамелехь дакъалацар. Барта йешар. Проблемийн хаттар хIоттор. Йеллачу темин цхьамогIа хаттарш дийцаре дар. Хетарш дуйцуш дагадовлар
9	Киншкийн агIонашкахула кхарстар.	Теман хенан литература.	Говзарш йешар. Хааме ладогIар. Барта йешар. Чулацамца догIу хаттаршна жьопаш далар. Къамелехь дакъалацар. Тедехкарш кхочушдар. Къамелехь дакъалацар. Хетарш дуйцуш дагадовлар
9	Литературин-музыкинкомпозици	Йаххьашкахь литература.	Темица йогIу материалаш йовзар. Докладаш кечйар. Хетарш дуйцуш дагадовлар.
9	Проектийн болх	Нохчийн литературехь керла дош (жанраш, стиль, хьажам, цхьаццаболчу авторийн кхолларалла)	Проектийн болх кхочушбарехь материал гулйар а, кечйар а. Хаттаршна жьопаш лахар. Проект кхочушйар (альбом)
9	Горга стол	вайзаманан къоначу йаздархойн проза а, поэзи а. Г. Камала «Дуьххьарлера театр»)	Говзарш йешар. Къамелехь дакъалацар. Темица догIу цхьамогIа хаттарш дийцаре дар. Хетарш дуйцуш дагадовлар.